

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра банківського бізнесу

ДІМІТРИШИНА Кароліна Іванівна

Фінансова грамотність як складова фінансової культури учнівської молоді
/ Financial literacy as a component of the financial culture of student youth

Спеціальність: 011 – Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма – Управління закладами освіти

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ОСФІНм – 21
К.І. Дімітрішина

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Я. І. Чайковський

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

«___» _____ 20___ р.

Завідувач кафедри

_____ **О.В. Дзюблюк**

ТЕРНОПІЛЬ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО ГРАМОТНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ.....	10
1.1. Фінансова грамотність як чинник розвитку людського капіталу.....	10
1.2. Необхідність підвищення фінансової грамотності в умовах глобалізації	20
1.3. Особливості процесу покращення фінансової обізнаності учнів.....	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	36
РОЗДІЛ 2 АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ФІНАНСОВОЇ ОБІЗНАНОСТІ І ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ У НАШІЙ ДЕРЖАВІ У ТЕПЕРІШНІХ РЕАЛІЯХ.....	37
2.1. Методики здійснення викладання фінансової освіченості для школярів освітніх закладів України	37
2.2. Призначення позаурочної діяльності у формуванні фінансової обізнаності та фінансової культури школярів освітніх закладів.....	47
2.3. Інноваційні методи викладання фінансової освіченості школярів навчальних закладів.....	54
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	62
РОЗДІЛ 3 МЕТОДИ ОЦІНКИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У ПІДВИЩЕННІ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ.....	63
3.1. Оцінювання ступеня фінансової освіченості школярів у сучасних умовах ..	63
3.2. Шляхи підняття фінансової освіченості школярів у нашій державі	68
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	75
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:.....	80
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Підняття фінансової освіченості наших співвітчизників є одним із основоположних шляхів створення інвестиційного джерела, які значені в Концепції виконання політики держави у галузі розвитку загальної середньої освіти «Нова українська школа» на термін до 2029 р. [45].

Сьогодні ряд міністерств і відомств спільно з Національним банком України (НБУ) з розробляю Національну стратегію розвитку фінансової грамотності громадян до 2025 року. Спільна стратегія і дорожня карта з метою її виконання надасть спроможність робити над підняттям ступеня фінансової грамотності населення іще більш ефективно, з'єднавши навколо даної ідеї органи державної влади, зарубіжні установи, суб'єктів грошового, навчальні заклади, досвідчених фахівців, громадські об'єднання [21].

Розвиток сучасної ринкової економіки передбачає широку участь громадян у накопичувальних, іпотечних, страхових та пенсійних програмах. Стійкий розвиток економіки України залежить не тільки від запровадження більш ефективних виробничих та фінансових технологій, а й від того, наскільки населення здатне їх використати. Основою цього має стати особиста ініціатива, підприємливість окремої людини, її незалежність, самостійність та відповідальність за свої вчинки.

Система загальної освіти також бере участь у реалізації зазначених державних ініціатив. Зазначені обставини викликали необхідність суттєвих змін змісту у системі освіти.

Роль освіти на етапі розвитку України визначається завданнями переходу країни до демократичного і правової держави, від планової – до ринкової економіки. При цьому серед актуальних залишається питання грамотності учнів: фінансової, юридичної, інформаційної – зміст яких відповідає новому етапу розвитку суспільства. В умовах динамічного розвитку економіки, зростання конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої та малокваліфікованої праці та

глибоких структурних змін у сфері зайнятості планується здійснити модернізацію освіти та посилити роль дисциплін, які забезпечують успішну соціалізацію учнів, до яких, зокрема, належать основи фінансової грамотності.

У сучасному навчальному процесі у загальноосвітній школі, серед іншого, також необхідно враховувати основні тенденції, пов'язані з рухливістю кон'юнктури ринкової економіки.

Таким чином, загальноосвітня школа зіштовхнулася з серйозними проблемами, пов'язаними з пошуком сучасного змісту, який відповідає умовам ринкової економіки та новими підходами до навчання.

Тому з'явилася необхідність узагальнення та систематизації досвіду педагогів про особливості навчання школярів різних вікових груп основ фінансової грамотності: знання про фінансову систему сучасної України, ефективне планування та використання особистого, сімейного бюджету, орієнтації в послугах та продуктах, запропонованих фінансовими інститутами.

Вказані обставини визначають актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти цієї педагогічної проблеми вирішуються на дослідженнях філософів, соціологів, економістів, педагогів, психологів. Основне значення для нашого дослідження мали наукові праці вчених у галузі освіти, економіки, фінансів В. Андрійчук [2], Н. Барадія [3], Н. Бендерець [23], О. Блискавка [4], Р. Бонд [7], В. Є. Бурда [75], Л. Гуляева [17], Л. Жук [17], С. Кирилюк [23], Т. О. Кізима [24; 25; 51], А. Климчук [26], В. В. Письменний [51], Л. Покась [3; 40; 41], Н. Примаченко [23], Л. О. Птащенко [48], Д. В. Радзішевська [49], Л. З. Ребуха [50; 51], Т. С. Смовженко [58; 62], Т. М. Соломятник [75], А. М. Шабардіна [48], Н. А. Ясинська [75] та ін.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження – на основі вивчення теоретичних джерел та аналізу практичного стану проблеми розробити ефективну систему занять з формування фінансової грамотності в учнівської молоді при навчанні різних предметів.

Для досягнення мети було сформульовано та розв'язано наступні завдання:

- дослідити фінансову грамотність як чинник розвитку людського капіталу;
- обґрунтувати потребу покращення фінансової освіченості громадян як одного з найбільш важливих пріоритетів стабільного суспільного розвитку;
- дослідити знаки процесу розвитку грамотності учнівської молоді у сфері фінансів;
- провести аналіз теперішніх реалій виховання учнівської молоді у галузі фінансів як засади формування економічної компетентності особи;
- розкрити призначення позакласного поведження з фінансової обізнаності на розвиток соціальної активності школярів;
- розкрити інноваційні методи підняття ступеня грамотності учнів у сфері фінансів з метою їхньої цілковитої соціалізації та гарантування економічного достатку фізичних осіб;
- вивчити методи оцінювання ступеня грамотності школярів у сфері фінансів;
- провести аналізу іноземного досвіду формування фінансової освіченості громадян та обґрунтувати можливі напрями її зростання у нашій державі.

Об'єктом дослідження є процес навчання грамотності школярів у сфері фінансів у навчальних закладах.

Предметом дослідження є формування фінансової грамотності учнів загальноосвітніх шкіл під час навчання.

Методи дослідження. На вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження:

- теоретичні: аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної, навчальної літератури, нормативних документів, матеріалів науково-практичних конференцій; вивчення досвіду роботи освітян;
- емпіричні: педагогічний нагляд, бесіда, опитування; дослідницько-пошукова робота, аналіз та узагальнення дослідних даних.

В кваліфікаційній роботі використані також такі методи дослідження: пошуковий: за наявною методичною та науковою літературою з аналізом знайденого матеріалу; з'ясування причинно-наслідкових зв'язків; систематизація; абстрагування та конкретизація; аналіз документації та результатів діяльності дослідників із проблеми проведеного дослідження; аналіз нормативно-правових актів, узагальнення вимог до навчання учнівської молоді в навчальних (освітніх) закладах, які наведені у них; прогнозування методик програм спеціалізованих курсів з метою підняття рівня фінансової грамотності учнівської молоді.

Інформаційна база роботи. Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативно-правові акти України та інших держав світу, міждержавних організацій з питань методів навчання учнівської молоді фінансової грамотності в школах, ліцеях, гімназіях, монографії, наукові статті, наукові доповіді та аналітичні записки провідних вітчизняних та іноземних фахівців; вітчизняна і зарубіжна офіційна статистична звітність, зокрема – аналітичні огляди та звіти міжнародних організацій, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна випускної кваліфікаційної роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні і практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з фінансовою грамотністю як складовою фінансової культури учнівської молоді. У процесі дослідження були отримані наступні наукові результати:

- проведено аналіз головних аспектів фінансового виховання учнівської молоді, що допомагає формуванню і закріпленню конкретних правил поведінки в економічній системі, які базуються на знанні, правилах і нормах, додержання котрих сприяє самостійній реалізації; розкрито вимоги щодо організації процесу навчання, який орієнтований на поповнення практики з головних типів фінансових операцій; опрацьовано програми спеціалізованих предметів з підняття особистої фінансової грамотності і готовності щодо проектування діяльності з формування фінансової компетентності учнівської молоді. Розглянуто актуальність

використання інтерактивних методик у викладанні різних предметів. Аргументовано потребу оновлення новітнього уроку за рахунок інтерактивних методів викладання. В класифікаційній роботі виявлено, що причина полягає у нестачі відповідного числа новітньої педагогічної літератури, яка присвячена даній проблемі, відповідної підготовки педагогів щодо виконання цієї методики і невисокому ступені мотивування учнів відносно використання інтерактивних методів;

- визначено ознаки формування фінансової грамотності і соціальної активності школярів у загальноосвітніх закладах. Розглянуто значення, методи і технології реалізації заходів щодо формування фінансової грамотності школярів у загальноосвітніх закладах;

- виявлено, які інноваційні програми щодо розвитку фінансової грамотності містять навчальні програми в освітніх заходах іноземних держав і у нашій державі. Встановлено значення приватного і державного секторів в розвитку фінансової грамотності молоді, зокрема на прикладі взаємовідносин учнівської молоді з банківськими установами. Приведено приклади міжнародного досвіду та вітчизняної практики щодо починань з підняття фінансової грамотності учнівської молоді. Розкрито пропозиції з метою розроблення дійової системи методів фінансового навчання на базі дошкільного закладу та загальноосвітнього закладу;

- головним джерелом питань фінансової грамотності суспільства є неналежний рівень знань громадян відносно фінансових термінів, функціонування фінансових установ і перспектив фінансової практики для громадян. Недостатність фінансової інформації, яка визначає зміст фінансової грамотності не дає можливості більшості громадян грамотно та ефективно управляти власними прибутками та заощадженнями, відповідно розцінювати фінансові ризики, що особливо наголошує актуальність теми, яка обрана. Головною ціллю проведення уроків з фінансової грамотності в новітніх загальноосвітніх закладах є намагання підготовки учнівської молоді до незалежного життя і формування свідомого і

розважливого ставлення до операцій з грошовими коштами в цілому. Окреслено відомості щодо підходів до навчання фінансової грамотності, щодо запровадження в освітню програму загальноосвітніх закладів предметів з фінансової грамотності для школярів різних класів, щодо методів оцінювання ступеня знань здобувачів освіти про фінансову грамотність. Окреслено теж різновиди розширення навчальної програми за допомогою використання підприємницьких ігор та інших видів навчання зі зростання фінансової грамотності учнівської молоді;

- розглянуто іноземну практику формування фінансової грамотності, досліджено програми і схеми підняття ступеня фінансової грамотності громадян у державах-членах Європейського Союзу, США, Австралії і державах Африки. Відмічено, що гожий ступінь фінансової грамотності громадян у нашій державі буде допомагати не тільки підняттю ступеня життя населення, але і позитивно вплине на становище фінансового ринку та збільшить інвестиційні процеси у вітчизняній економіці.

Практична значимість отриманих результатів. Практична значимість дослідження у тому, що теоретичні питання доведено рівня практичного застосування: надано пропозиції щодо програми курсу навчання «Фінансова грамотність», яка орієнтована ефективно формування основ фінансової грамотності в учнівської молоді.

Крім того, рекомендації, розроблені на основі аналізу проблем інтерактивних методів впровадження фінансової грамотності в загальноосвітніх закладах, можуть знайти застосування в розвитку нормативно-правового і методичного забезпечення освітнього процесу в навчальних (освітніх) закладах України.

Апробація. За результатами дослідження опубліковано тези доповідей на тему «Фінансова грамотність як складова фінансової культури учнівської молоді» у Збірнику матеріалів Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції «Взаємодія фінансово-банківського та реального секторів у процесі забезпечення сталого економічного зростання» (Тернопіль, ЗУНУ, 12 листопада 2021 р.).

Обсяг і структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатка. Повний обсяг випускної кваліфікаційної роботи становить 92 сторінки, основний зміст роботи викладено на 79 сторінках, у тому числі на 17 сторінках розміщено 3 таблиці на 3 сторінках, 1 рисунок на 1 сторінці, 1 додаток на 2 сторінках і список використаних джерел з 90 найменувань на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО ГРАМОТНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Фінансова грамотність як чинник розвитку людського капіталу

Будь яка стратегія розвитку, чи то галузі, а чи держави в цілому, вказує на те, що країна має докорінно модернізувати модель економічного розвитку, створивши вітчизняний варіант економіки знань. Цим терміном називають таку модель економіки, за якої основою суспільного розвитку виступають знання, а темпи економічного зростання визначає рівень розвитку самої людини.

У Концепції ООН з розвитку людського потенціалу (human development) голову кута вже ставиться не здатність до продуктивної праці, а розвиток людини через розширення можливостей вибору [38]. Чим більше можливостей – освітніх, інформаційних, фінансових – матиме кожен член суспільства, тим вище людський потенціал усієї нації. Сучасну економіку та її фінансову сферу слід розвивати саме через удосконалення людських здібностей.

Людський капітал перетворюється на головний продуктивний та соціальний фактор зростання сучасної економіки та підвищення якості життя. Інтегральний індекс, що характеризує накопичення у суспільстві людського капіталу, включає та ступінь грамотності населення.

Перехід до ринку кардинально змінив умови життєдіяльності людини. фінансове благополуччя стало визначатися не освітою громадських фондів споживання, а особистими доходами та якістю управління ними. Без перебільшення можна сказати, що величина особистих фінансів та переваги населення в них використання формують образ і характер національної економіки. Мало того, ринкова система стабільна і здатна до відтворення настільки, наскільки люди адаптовані до системи, в якій вони проживають.

Тому державні інвестиції у проект, спрямований на покращення якості життя людей через залучення їх до нових видів споживчих послуг, новим формам забезпечення своєї фінансової незалежності, безумовно, заслуговує на всіляку підтримку. Однак його ефективність залежатиме від того, наскільки реально, на практиці, вдасться підвищити якість людського капіталу, так би мовити, наповнити людину економічно корисними знаннями, зробити більше продуктивною її фінансову поведінку.

Ідея про людський капітал була висунута саме з метою впорядкувати уявлення про роль людини в економіці, змінити думку про неї як пасивне активі, що вимагає постійних державних витрат. Наведемо найпоширеніше у світовій практиці визначення цієї категорії, дане Організацією економічного співробітництва та розвитку ООН: «Людський капітал – це знання, компетенції та властивості, втілені в індивідах, які сприяють створення особистісного, соціального та економічного благополуччя» [52].

З визначення видно, що поняття «людський капітал» не пов'язується виключно з професійною кваліфікацією людини, а має ширшу трактування. Людський капітал виступає сполучною ланкою між бюджетними витратами та результативністю проекту розвитку фінансової грамотності.

Незважаючи на те, що державні вкладення в освіту населення у всьому світі визнаються необхідною умовою економічного зростання, не всі вони перетворюються на продуктивні інвестиції та призводять до якісної зміни людського капіталу. Тобто зростання витрат на освіту ще не є гарантією зростання його ефективності. Не виняток та економічна освіта. Так, загальний висновок недавніх досліджень Принстонського університету говорить: «американці недостатньо обізнані з фінансовими питаннями» [54]. І це незважаючи на те, що з року на рік розширюється економічна підготовка школярів, а ринкова економіка США має більш як 200-річну історію.

Проблема реалізації анітрохи не скасовує важливості проекту, місія якого пов'язана з вирішенням великомасштабної народногосподарської проблеми – подолання невідповідності між бурхливим розвитком, ускладненням та розширенням фінансового сектора та низьким рівнем фінансових знань населення про характер та сутності його послуг. Навпаки, все сказане вище засвідчує, що підняття ступеня грамотності населення у сфері фінансів є масштабним, новаторським та відповідальним національним проектом, успіх якого чималою мірою буде залежати від наукової обґрунтованості підходу для її реалізації.

На жаль, в Україні проблему підвищення фінансової грамотності, судячи з наповнення деяких інтернет-сайтів та контексту багатьох публікацій, розглядають не як сувору наукову, понятійно-змістову проблему, а скоріше як прискорений перехід до копіювання зарубіжних підходів до ліквідації фінансової безграмотності.

І це в той час, коли в усьому світі на перший план виходить завдання поглибленого розуміння ролі знань як головного чинника розвитку нашого суспільства та економіки.

У сучасних умовах правильним позиціонувати підвищення рівня фінансової грамотності як науково-практичну проблему, для ефективного вирішення якої необхідна постановка цілого ряду теоретичних і практичних завдань, а також дослідження феномена «фінансової грамотності» з позиції концепції людського капіталу. Вибір правильної методологічної основи важливий, так як інвестування в людину має яскраву специфіку і не є аналогією вкладень в основний капітал. На накопичення людського капіталу впливає суб'єктивний чинник. На відміну від машин та сировини, участь людей у будь-якому процесі носить осмислений характер, вимагає мотивації та значних зусиль самого учня.

Людський капітал – складний продуктивний фактор розвитку економіки та суспільства, що вимагає розуміння людської природи та постійного вдосконалення здібностей самої людини за рахунок інвестицій у її професійну спеціалізацію,

соціалізацію, культурне виховання та довілля. Ядром же людського капіталу залишається сама людина. Тому правильніше і точніше говорити не про фінансову грамотність взагалі, а про персоніфіковану грамотність людської особистості, адже жодне фінансове рішення не може бути реалізовано без волі та бажання самої людини. Фінансово грамотна людина – це людина зі сформованим економічним мисленням, здатна діяти у ситуації вибору, який усвідомлює власну відповідальність та поділяє суспільні цінності.

Розуміння, що фінансова грамотність невіддільна від людини як багатокомпонентного фактора розвитку, буквально диктує системний та комплексний підхід при розробленні концепції розвитку фінансової освіти та фінансової грамотності населення. Справді, основними елементами, що визначають структуру людського капіталу, є принципово важливими для оцінки його якості, виступають:

- природжені здібності;
- трудові (професійні) навички;
- придбані спеціальні знання, включаючи фінансові;
- мотивація (ціннісні орієнтації);
- здоров'я (фізичне, психічне, соціальне);
- якість середовища (інституційного та екологічного).

Тісний взаємозв'язок всіх елементів вказує на те, що недостатній розвиток будь-якого їх негативно позначиться і продуктивності фінансових знань.

Треба сказати, що сьогодні основний підхід до викладання фінансових знань та основні докази того, як фінансова індустрія може реально покращити життя людей, що вибудовуються через призму концепції людського капіталу. Змістовне ядро фінансової грамотності – набуття такої ключової компетенції, як здатність трансформувати дохід від трудового заробітку, який є основним джерелом добробуту людини у першій половині життя, у фінансовий капітал, який підтримує звичний рівень споживання тоді, коли такі складові джерела людського капіталу, як

здоров'я та здатність активно поповнювати багаж знань, вичерпуються. Навчання, побудоване у контексті трансформації поточних доходів у майбутній добробут, з неминучістю зачіпатиме всі головні області, що стосуються моделі поведінки споживача фінансових послуг, та давати знання як економічно необхідні, а й суспільно корисні.

Фінансова грамотність, безперечно, розширює вибір стратегій фінансової поведінки. Однак з позиції концепції людського капіталу розширення вибору слід трактувати як збільшення можливостей отримання доходу чи збільшення можливостей досягнення особистої фінансової стабільності та незалежності. Це означає, що грошовим еквівалентом фінансової грамотності мають стати доходи від власності як дивідендів, відсотків, ренти, орендної плати.

Фінансова грамотність зрештою повинна призводити до капіталізації знань та покращення якості життя її носія. Тому слід погодитися з американськими розробниками концептуального підходу до підвищення фінансової грамотності, які проголосили, що «основною метою навчання є підвищення фінансового добробуту споживачів за рахунок розширення їх знань та здатності приймати правильні рішення» [55, с. 81]. Тільки в цьому у разі розширення доступу до такого виду освіти можна вважати суспільно соціально значиму підтримку населення із боку держави.

Фінансова грамотність не призведе до серйозних соціально-економічних ефектів, якщо знання будуть сформовані навколо хибного ядра або неправильної цільової установки.

Таким чином, фінансова грамотність як елемент людського капіталу, це невіддільна від людини здатність свідомо брати участь у суспільному відтворенні як інвестор, яка при розумному та відповідальному підході до вибору фінансових інструментів повинна генерувати дохід або, принаймні забезпечувати фінансову стабільність носію знань.

Фінансова грамотність, щоб стати фактором соціально-економічного розвитку, має пройти шлях від набору розрізнених знань до продуктивного елемента людського капіталу. Спробуємо коротко зупинитися на характеристиці кожного етапу даного шляху та вказати на проблеми, які можуть ускладнити його успішне проходження, знизивши цим ефективність державного проекту (рис. 1.1).

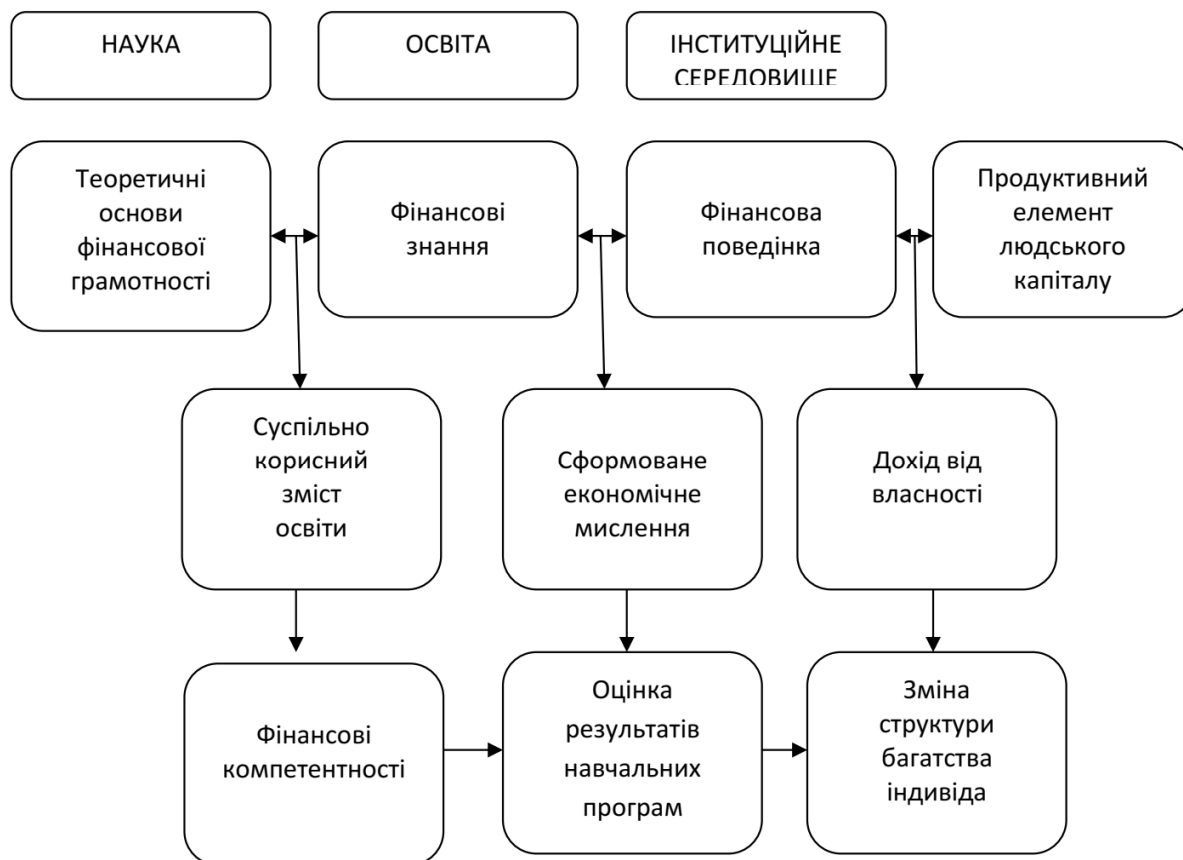

Рис. 1.1. Процес формування фінансово грамотної особи

Кожен із етапів символізує ще й внесок трьох джерел формування людського капіталу у фінансову грамотність – це наука, освіта, інституційне середовище.

Наука має сформувати загальнотеоретичне уявлення про зміст нової галузі знань. Тому головне завдання першого етапу – розробка системи взаємопов'язаних знань про предметну галузь, що базується на чітко певній меті фінансової освіти,

на розумінні природи людини, потреб розвитку його особистості та суспільства в цілому.

Основними проблемами, що сьогодні заважають науці вирішити це завдання на належному рівні є:

По-перше, відсутність довгострокового соціального досвіду у цій сфері.

По-друге, відсутність усталеної методологічної основи знань у цій галузі функціональної грамотності, що особливо яскраво виявляється у розкиді думок, що визначають смислове трактування поняття «фінансова грамотність».

Сімейна економіка, особисті фінанси – особлива галузь наукового вивчення та пізнання. В історії науки її визначають як моральну економіку, чи гуманітарні фінанси, у якій головну роль відіграє суб'єктивний чинник – психологія людини.

Це міждисциплінарний напрямок, що формується на стику економіки, психології, фінансової науки та соціології. Проблема полягає в тому, що і економічна соціологія, і економічна психологія, і фінанси поведінки, і фінанси домашніх господарств, та фінансове право перебувають лише на стадії становлення.

Очевидно, що проблеми, пов'язані з фінансами домашніх господарств та управління ними, практично не досліджені українською фінансовою наукою. Що говорити, якщо піддається сумніву навіть доцільність і правомірність використання категорії «фінанси» стосовно індивіда чи домогосподарства. Таке ж становище – з розробленістю економіко-психологічного феномену «грошей» стосовно структури економічного свідомості людини.

Фінансова грамотність – насамперед раціоналізація настанов людей щодо грошей. Гроші – це не лише загальний еквівалент, який виступає інструментом взаємодії людей, а й одна з «психологічних» категорій економіки.

Тому так легко, маніпулюючи людською свідомістю, перетворювати фінансову грамотність на навчання мистецтву збагачення, на набір правил, як стати успішним і багатим. Науковий підхід повинен перешкоджати тому, щоб у цій галузі

узяли гору маркетингові знання рекламного штабу, щоб фінансове навчання звелось до роздачі безкоштовних порад, куди краще вкласти заощадження. Наука повинна дати такі рекомендації щодо змісту освіти, які будуть орієнтовані на «еталонний» стереотип успішної фінансової поведінки нашого сучасника, що не йде врозріз з суспільними цінностями та цілями поступального розвитку країни.

З іншого боку, наука не повинна скидати з рахунків аргументи про марності програм з фінансової грамотності, які мають у своїй основі факт, що підтверджується психологами, що ставлення до грошей дійсно змінюється тільки в міру становлення особистості. А раціональність як норма поведінки людини формується еволюційно.

Найгарячіші наукові суперечки ведуться про те, що визначає фінансову поведінку людини – навички та звички, що формуються середовищем, або ціннісні установки самої людини як свідомої, цілеспрямованої особистості. Фінансова грамотність - це смисловий компас у бурхливому морі фінансів, і людина в процесі фінансової освіти повинен отримувати не спрощену характеристику тих чи інших інструментів, а поглиблені знання про те, як правильно приймати ті або інші фінансові рішення під час проходження головних етапів вікового життєвий цикл людини.

Науково обґрунтований зміст освіти – центральна проблема державного проекту, саме у цьому напрямі мають вестись серйозні наукові дослідження, а кошти на їх проведення обов'язково мають бути закладені у державну концепцію розвитку фінансової грамотності. Наукова інформація щоб стати частиною навчального процесу, має бути педагогічно перероблена. На другому етапі вже педагоги та методисти відповідають за опис навчального предмета, формування навчального матеріалу, вибір методики та організацію навчального процесу.

Найнадійніше для успіху справи – якщо компетентності з особистих фінансів будуть розроблені спільно фахівцями з базових наук, методистами та викладачами (не виключаючи залучення фахівців фінансових структур).

Компетентність визначає достатність знань індивіда для діяльності у будь-якої галузі та особисті якості, якими той повинен при цьому володіти, то є це сплав знань з предмету та сформованих ціннісних установок. Точно сформульовані компетентності - запорука правильної оцінки результатів навчальної діяльності.

Труднощі потрібно буде подолати на цьому етапі:

По-перше, школа в її сучасній якості просто не здатна забезпечити рівень фінансової грамотності, затребуваний суспільством. Нова українська школа таки повинна випускати функціонально грамотних, або, простіше сказати, адаптованих до життя у соціумі, компетентних людей.

Міністерство освіти і науки України поки що не визначилося із відбором ключових компетентностей для українців у сфері фінансів. А ось Європейська комісія вже опублікувала вісім ключових компетентностей, якими має опанувати кожен європеєць, і до них включено і підприємницьку, і економічну грамотність [74].

По-друге, серйозною проблемою є практична відсутність центральної фігури процесу фінансового навчання – вчителі. Викладачів з фінансової грамотності в Україні ніхто ніколи ніде не готував. Тоді як аналіз найкращих систем шкільної освіти різних країн показує, що розкид у рівні підготовки учнів насамперед залежить від якості викладачів.

З цими проблемами під силу впоратися лише державі. Мабуть, перш за все необхідна координація зусиль Міністерства фінансів та Міністерства освіти та науки України. Паралельно з організацією процесу освіти необхідно створити привабливі умови для реалізації отриманих компетентностей. Таким чином, ми переходимо до третього етапу – впливу інституційного. середовища на фінансову поведінку людини

У поняття «інституційне середовище» ми вкладаємо наступне: це місце існування людини, що задає «правила гри», формує звички та навички людей, структуруючи їх взаємодія та визначальна специфіку відтворення людського

капіталу. Навіть особисті цілі та переваги можуть перетворюватися під впливом обставин, що продукуються інституційним середовищем.

Її невід'ємною частиною є і система інститутів фінансової сфери послуг якою людина звертається, починаючи застосовувати знання, отримані у процесі навчання фінансової грамотності.

Наведена статистика свідчить, що рівень споживання фінансових послуг та рівень знань про фінансові послуги – не прямо взаємопов'язані між собою феномени. Водночас, звичайно, не можна повністю заперечувати закон зворотного зв'язку – економічно освічені люди за допомогою вибору також здатні впливати на покращення фінансового сервісу. Однак у непрозорому, погано регульованому та незахищеному споживчому середовищі раціональна поведінка неможлива за визначенням.

Форми впливу фінансової політики держави на інституційне середовище багатогранні. Без великого перебільшення можна сказати, що якість фінансової промисловості є продуктом державного управління у цій сфері.

В ідеалі структура фінансової індустрії організовується за схемою «забезпечення захисту – створення резервів – отримання доходів», яка найточніше відображає запити споживача фінансових послуг. Здійснювати захист споживача від ризиків місія страхової промисловості. Однак поки що не користується попитом головний продукт, що захищає людину – страхування життя. Резерви покликані забезпечувати безпеку цільових накопичень. І тут лише страхування вкладів недостатньо, необхідний захист заощаджень незаможних громадян від інфляції. Доходи, здатні захистити заощадження людини від інфляції, можна отримати лише в тому випадку, якщо довірити кошти фінансовому ринку – ризиковому сегменту фінансової індустрії. Необхідно посилити контроль держави за фінансовими інститутами, підвищити відповідальність та прозорість їхньої діяльності, спростити доступ до них малих інвесторів.

Звернення до цієї теорії справді дозволило уточнити кінцеву мету розвитку фінансової грамотності, показати, що науково обґрунтоване та суспільно корисний зміст освіти, сформовані компетентності та якісне інституційне середовище виступають запорукою успішності державного проекту. Але навіть вирішення цих проблем недостатньо для перетворення фінансової грамотності у продуктивний елемент людського капіталу та фактор соціально-економічного розвитку.

Активність фінансово грамотної людини і час, витрачений нею на розумний вибір фінансових продуктів, повинні зрештою призводити до капіталізації знань, тобто до накопичення особистого та суспільного багатства, наближення його структури до ринкових стандартів.

Найбільших успіхів у справі розвитку фінансової грамотності досягне та країна, яка у своїй програмі виходитиме з інтересів людини, а не з поточних проблем фінансового сектора, якими б важливими на сьогоднішній день вони не здавалися.

1.2. Необхідність підвищення фінансової грамотності в умовах глобалізації

В умовах глобальних трансформацій людина стикається з необхідністю опанувати все більшою кількістю нових знань та навичок для ефективних комунікацій, самореалізації та забезпечення добробуту. До таких життєво важливих навичок 21 століття відносять фінансову грамотність [77, с. 15]. Через стрімкий розвиток фінансових ринків, кризових демографічних, економічних та політичних явищ за останні десять років важливість фінансової грамотності суттєво зросла [17, с. 26-27].

Проблеми грамотності в галузі фінансові представлені у дослідженнях Організації економічного співробітництва і розвитку (OECD), Міжнародної мережі з фінансової освіти, Світового банку, урядового агентства США «USAID» [56; 77;

81; 84; 86; 87; 89]. Серед існуючих публікацій відзначимо роботи D. Fernandes, K. Holden [90], N. Hung, L. Klein, A. Lusardi [84], J. G. Lynch, L. Mandell, O. S. Mitchell [84], L. Orton [86], A. M. Parker, W. L. Way [90], J. K. Yoong; українських вчених Л. Гуляева [17], Л. Жук [17], Л. С. Захаркіної, Т. О. Кізіми [24; 25; 51], Б. Л. Луціва, В. І. Міщенко, О. Незнамової, Б. Приходько [42], Л. З. Ребухи [50; 51], Т. С. Смовженко [58; 62], І. В. Соркіна та ін.

Проте недостатньо вивченими залишаються: взаємозв'язок фінансової освіти та фінансової грамотності, аналіз існуючих ініціатив для визначення найефективніших інструментів підвищення фінансової грамотності, оцінка прогресу України у галузі підняття фінансової освіченості громадян [17, с. 27].

Закономірність розвитку грамотності населення у галузі фінансів викликана факторами:

- демографічні фактори [86, с. 3]. У зв'язку зі старінням населення молодому поколінню стає важче фінансово забезпечувати себе та зростаючу кількість пенсіонерів, що потребує нових підходів до управління особистими фінансами.

- глобальні зміни на фінансових ринках. З'являються нові незнайомі споживачам гібридні фінансові інструменти, ускладнюються традиційні фінансові послуги. У зв'язку з цим ОЕСД попереджає: «Такі інновації та зростаюча складність продуктів кредитного ринку покладають додаткові ризики на плечі пересічних громадян, яким складно зрозуміти умови своїх кредитів... Наслідки не інформованості при прийнятті кредитних рішень можуть бути катастрофічними» [81, с. 1].

- зміни у сфері зайнятості та пенсійного забезпечення. Світова тенденція скорочення постійної зайнятості на користь термінових контрактів, дефіцит фінансових ресурсів у пенсійних системах, перехід останніх від виплати гарантованих пенсій до формування пенсій за рахунок доходів пенсіонера протягом його життя – ці тенденції посилюють фінансовий тягар пересічної людини, створюючи для нього нові виклики щодо пошуку фінансових коштів на існування.

- наслідки фінансових рішень стають серйознішими у зв'язку зі зростаючим залученням населення до складних фінансових операцій. У багатьох країнах населення активно володіє цінними паперами, декількома банківськими рахунками, користується Інтернет-банкінгом, інвестує в інвестиційні та пенсійні фонди. Наприклад, на глобальному рівні кількість нових депозитних рахунків, створених у банках, для 1000 чол. дорослого населення у 2008-2010 роках збільшувалося на 30-50 нових рахунків щороку [77, с. 16].

- необхідність захисту споживача фінансових послуг, який не може без додаткових знань розібратися зі своїми боргами, забезпечити безпеку своїх інвестицій, адекватно реагувати на агресивну фінансову рекламу.

- фінансова грамотність є особливо важливою в періоди економічних криз, оскільки вона допомагає споживачам приймати ефективні рішення у складних фінансових ситуаціях, використовуючи стратегії мінімізації ризиків. Фінансова грамотність також посилює фінансову дисципліну, що проявляється в орієнтації на своєчасну оплату рахунків та уникнення надмірної заборгованості, що створює споживачам передумови їхнього доступу до кредитів на важкодоступних кредитних ринках [87, с. 3].

У дослідженнях фінансової грамотності активно використовуються дуже близькі за своєю сутністю терміни:

- Фінансова грамотність (Financial Literacy) – уміння читати, аналізувати, керувати та спілкуватися щодо особистих фінансових умов, що впливають на матеріальний добробут. Включає здатність здійснювати обдуманий фінансовий вибір, обговорювати гроші та фінансові питання без дискомфорту (або всупереч його існуванню у складних ситуаціях), планувати майбутнє, грамотно реагувати на життєві події, що впливають на повсякденні фінансові рішення, у тому числі на події в економіці в цілому (ініціатива Principles for Responsible Investment, підтримана ООН) [86, с. 8];

- знання та розуміння споживачем / інвестором фінансових понять і ризиків, а ще навички, обґрунтування і впевненість, котра потрібні з метою ухвалення раціональних рішень в різних фінансових обставинках, які допомагають поліпшити фінансовий достаток індивіда і суспільства, а ще перспективи участі в економічному житті держави (OECD, ініціатива PISA [80, с. 2]).

- Фінансова компетентність (Financial Capability) – синонім фінансової грамотності, сукупність фінансових знань, умінь та моделей поведінки індивідуума, що включає: фінансові знання та розуміння, фінансові навички, фінансову відповідальність, навички та впевненість, достатні щоб бути в курсі своїх фінансових можливостей, знати, куди при необхідності звернутися за допомогою, щоб зробити усвідомлений вибір та вживати ефективних заходів щодо покращення свого фінансового благополуччя [86, с. 9].

- Фінансова освіта (Financial Education) – знання та оцінка фінансових задумів, ризиків, навички, обґрунтування і переконання, щоби використовувати дані знання і погляди з метою ухвалення дієвих рішень з різних фінансових питань, для покращення фінансового добробуту людини та суспільства, для створення умов включення людини в економічне життя (OECD) [77, с. 17].

- процес, при якому користувачі фінансових продуктів, а також інвестори, поліпшують власне розуміння фінансових концепцій і послуг, а за допомогою інформації, вказівки та об'єктивні пропозиції удосконалюють навички і впевненість, щоби стати більш обізнаними про фінансові ризики та можливості, щоб зробити усвідомлений вибір, щоб знати, куди звернутися за допомогою, та вжити інших ефективних заходів для покращення свого фінансового благополуччя [86, с. 8].

- Фінансовий виняток (financial exclusion) – відсутність у людини або групи людей адекватного доступу до основних фінансових послуг, а також відсутність доступу до інформації про ці послуги [86, с. 9].

Таким чином, поняття фінансова грамотність та фінансова компетентність є синонімами, хоча грамотність наголошує на знаннях, компетентність – на

застосуванні знань на практиці. Фінансова грамотність є комплексом знань і навичок, які дозволяють людині на практиці в складних мінливих обставинах забезпечувати собі і своїй сім'ї гідний рівень фінансового добробуту.

Визнання фінансової грамотності життєво важливою навичкою 21 століття, її ролі у підвищенні фінансової інклюзивності, захисті прав споживачів та підтримці фінансової стабільності створило передумови для розвитку ініціатив у сфері фінансової освіти як на національному, так і міжнародному рівнях.

«Група двадцяти» (G20), OECD, Asia Pacific Economic Cooperation, Світовий банк систематично реалізують ініціативи, спрямовані на розширення доступу до фінансових послуг, підвищення фінансової грамотності, захист інтересів споживачів фінансових послуг у рамках Глобального партнерства з розширення доступу до фінансових послуг та Міжнародної мережі у галузі фінансової освіти (INFE). INFE об'єднує представників більш ніж 50 країн, а також міжнародні організації [17, с. 29].

З 2000 р. OECD реалізує міжнародну програму PISA щодо оцінки освітніх досягнень учнів. Це моніторингове дослідження якості загальної освіти 15-річних школярів, що здійснюється кожні три роки і оцінює математичну, природничу і читацьку грамотність. У 2012 р. PISA включає та оцінку фінансової грамотності [80, с. 1]) для з'ясування готовності учнів до прийняття ефективних рішень у різноманітних фінансових ситуаціях.

Група Світового банку працює над зміцненням фінансової грамотності за напрямками:

- аналіз ефективності програм фінансової грамотності та інформаційна робота; включення фінансової грамотності до порядку денного щодо розширення доступу до фінансування;
- захист прав споживачів; сприяння багатому секторальному підходу, що охоплює фінанси, освіту, соціальний захист, економічну стратегію [87, с. 12].

Більшість країн розробили та прийняли до виконання національні стратегії підвищення фінансової грамотності, щоб раціонально використати існуючі ресурси, а також адаптувати та координувати існуючі програми з різними зацікавленими сторонами для підвищення ефективності фінансової освіти. В даний час перебувають у процесі розробки або впровадили національну стратегію фінансової освіти 45 країн, серед яких Індія, Австралія, Бразилія, Японія, Нідерланди, Сінгапур, ПАР, Іспанія, Великобританія, США, Канада, Індонезія, Корея, Мексика, Росія, Туреччина, Аргентина, Китай, Франція, Італія, Саудівська Аравія [77, с. 12].

У 2012 р. лідери G20 схвалили Принципи високого рівня за національними стратегіями для фінансової освіти [88], розроблені OECD та NFE. Відповідно до цих принципів Національна стратегія фінансової освіти визначається як національно скоординований підхід до фінансової освіти, який побудований, виходячи з наступних базових положень [17, с. 29]:

- визнання важливості фінансової освіти;
- залучення до співпраці всіх зацікавлених сторін,
- ідентифікація національного лідера (органу управління);
- створення дорожньої карти для досягнення конкретних цілей у конкретний термін;
- керівництво для застосування окремих програм з метою сприяння реалізації національної стратегії.

Але проблема недостатньої фінансової грамотності не вирішена і потребує вдосконалення інструментів її вирішення. Наприклад, дослідження 2012 (FINRA Investor Education Foundation [79]), які проводилися у США – лідера з активності заходів із фінансової освіти, показали, що американці продовжують демонструвати низькі рівні фінансової грамотності. Більшість дорослих американців (61 %) не змогли відповісти більш ніж на три з п'яти фундаментальних питань, що стосуються фінансової грамотності, коректно – порівняно з 58 % у 2009 р.

A. Lusardi та O. S. Mitchell [84] емпірично доводять, що низький рівень фінансових знань спостерігається і на міжнародному рівні.

У контексті пошуку причин низької фінансової грамотності населення необхідно більше уваги приділяти питанням підготовки викладачів у сфері фінансової освіти, оскільки дефіцит кваліфікованих кадрів існує навіть у високорозвинених країнах. Дослідження, проведене у школах США [90], показало, що вчителі визнають необхідність фінансової освіти, але деякі з них пройшли необхідне навчання та відчують готовність ефективно викладати у цій сфері. Водночас 89% вчителів наголосили на необхідності введення курсу фінансової грамотності до шкільних програм, а також включення цього курсу до блоку предметів для обов'язкового тестування за підсумками закінчення середньої школи.

Аналізуючи міжнародний досвід, відзначимо найефективніші підходи до підвищення фінансової грамотності населення [89]:

- інтеграція фінансової освіти до загальноосвітніх предметів середньої школи (математику, іноземні мови, соціальні дослідження);
- окремі програми навчання управлінню особистими фінансами для людей різних соціальних груп та віку;
- співпраця навчальних закладів з фінансовими посередниками (наприклад, створення у школі навчального банку; створення банком у навчальному закладі спеціальної студентської філії, в якій працюють та обслуговуються лише учні);
- створення спеціальних ощадних рахунків для молодих учнів;
- створення навчальних клубів фінансової грамотності;
- створення безкоштовних навчальних комп'ютерних фінансових ігор та відкритих масових онлайн-курсів (МООС).

У Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на фінансовому ринку на 2012-2017 рр. [46] наголошується, що фінансові установи використовують низький рівень поінформованості населення про фінансові послуги для передачі

більшості ризиків таких послуг споживачам. Це викликає негативне ставлення населення до фінансових ринків, недовіру до фінансових установ, небажання використовувати їх як інструмент забезпечення збереження заощаджень.

У 2015 р. втілено Програму USAID «Розширення підприємницьких та лідерських можливостей для жінок» з метою допомогти українкам у підвищенні їхньої фінансової грамотності, розвитку навичок підприємництва та ведення бізнесу.

У школах викладається факультативний курс «Фінансова грамотність» [44], який станом на червень 2015 р. освоїли 18 тис. учнів із 651 української школи, а до 2019 р. курс планують викладати у 10-х класах усіх шкіл країни. Також розроблено фінансові курси для молодшої та середньої школи.

1.3. Особливості процесу покращення фінансової обізнаності учнів

Тенденції розвитку фінансового ринку в сучасних умовах свідчать про безперервне підвищення поінформованості, обізнаності та грамотності в галузі економіки та фінансів для населення України. Це пов'язано, передусім з низьким рівнем фінансової грамотності, обумовленої низкою проблем:

- по-перше, недостатньо розвинена комунікація між державою та суспільством, пов'язана з результативністю фінансової грамотності та її взаємозв'язку з різними компонентами економічної культури росіян;

- по-друге, у державній освітній політиці прослідковується фрагментарний характер навчання засад грамотності у сфері фінансів у навчальних закладах, брак педагогічних працівників високої кваліфікації та їхніх компетенцій відносно засад фінансової освіченості, у частині захисту прав споживачів фінансових послуг;

- по-третє, у громадянському суспільстві сформована певна переконаність у відповідальності держави за помилкові фінансові рішення, що приймаються

громадянами, а також присутня недовіра до фінансової системи з боку громадян [19];

- по-четверте, невисокий рівень поінформованості громадян про свої права та механізми їх захисту як споживачів фінансових продуктів та послуг;
- по-п'яте, громадяни не надають великого значення формуванню особистого фінансового плану та бюджету.

Розробка та затвердження стратегії фінансової грамотності є актуальним та необхідним заходом для стимулювання економічно раціональної поведінки населення і, як наслідок, підвищення його добробуту та якості життя громадян [71]

Фінансово грамотна поведінка включає себе такі аспекти:

- планування та контроль особистих фінансів (фінансів домогосподарства) на всіх етапах життєвого циклу, ведення бюджету доходів та видатків, формування довгострокових заощаджень (в т.ч. та підготовка до життя на пенсії) та фінансової «подушки безпеки» для непередбачених обставин;
- вміння шукати та використовувати необхідну фінансову інформацію, що раціонально обирати фінансові послуги;
- жити за коштами, уникаючи невідповідних доходів боргів та неплатежів за ними;
- знання та вміння у сфері захисту своїх прав як споживача фінансових послуг, здатність розпізнавати ознаки фінансового шахрайства; знання про ризики на ринку фінансових послуг та ін. [60].

Важливо відзначити, що фінансово грамотне поведінка включає не стільки використання різних фінансових інструментів, скільки дії відповідно до розуміння основних принципів управління особистими фінансами.

У багатьох країнах національні стратегії підвищення фінансової грамотності спрямовані на всіх споживачів фінансових послуг і прагнуть охопити найширші верстви населення. Водночас виділяються пріоритетні цільові групи.

Як свідчить аналіз міжнародного досвіду, найчастіше перевага надається учням загальноосвітніх організацій та освітніх організацій вищої освіти, який працює населенню, громадянам передпенсійного та пенсійного віку. У деяких країнах розроблені проекти для окремих соціальних груп (наприклад, в Австралії – для молодих домогосподарок [1], проекти з фінансової освіти для малозабезпечених верств населення (Замбія, Індія, Філіппіни), програми для мігрантів, спеціальні програми тільки для жінок (США) [59], для мікропідприємців (Нідерланди, США) [22]. Крім визначення стратегічних цільових груп, у багатьох країнах, таких як США, Австралія, Великобританія, Японія, Корея, Канада використовуються внутрішньо групові критерії: підлога, регіон проживання, культурні відмінності, релігія та ін. [70].

Персоналізоване навчання обумовлене відмінностями у ресурсному потенціалі громадян, їх цілях, психологічних особливостях, таких як ціннісні орієнтації, установки, стиль життя, переконання тощо.

Фінансова грамотність – складна сфера, яка передбачає розуміння ключових фінансових понять та використання цієї інформації для прийняття розумних рішень, що сприяють економічній безпеці та добробуту людей. Проблема фінансової грамотності є одним із найважливіших і найскладніших в Україні.

Частково це пов'язано з тим, що до розпаду СРСР більшість людей мали дуже обмежене уявлення про фінанси взагалі та фінансові послуги зокрема. Це було зумовлено особливостями адміністративно-командної економіки, а у зв'язку з різким переходом до ринкової економіки 90-х років. XX ст. призвело до нездатності пристосуватися до мінливої економічної ситуації, втрати накопичень. Кризи 90-х рр., особливості російської приватизації, підірвали довіру населення фінансових структур. Громадяни стали вважати за краще зберігати грошові кошти вдома, а чи не в банках.

Сьогодні підвищення фінансової грамотності населення стало пріоритетним завданням як для держави, так учасників ринку. Там де фінансова грамотність невисока, можливості економічного зростання неминуче обмежені.

Видима легкість запозичення коштів призвели до значного розширення кола споживачів кредитних продуктів, нездатних реально оцінити свої можливості погашення взятих від зобов'язань.

Фінансова грамотність сприяє виробленню правильної поведінки в час криз та знижує їх негативні наслідки. Тому у вирішенні цієї проблеми насамперед зацікавлена держава, оскільки це сприяє розвитку фінансової системи та її стійкості.

Фінансові структури також зацікавлені у підвищенні загального рівня фінансової грамотності, оскільки це знижує ризики банків, дозволяє підвищити лояльність клієнтів та збільшити їхню кількість. Хоча тут теж є винятки – грамотного клієнта складніше обдурити або змусити піти на не вигідні для нього умови. Це свідчить про те, що громадяни також мають бути зацікавлені у підвищенні своєї грамотності, щоб мати можливість користуватися фінансовими послугами з найбільшою для себе вигодою. Грамотний споживач пред'являє високі вимоги до якості продуктів та послуг, що створює можливість вдосконалення ринку.

Грамотний та законослухняний платник податків є гарантом надходження доходу до бюджету держави. Таким чином, враховуючи зростання фінансового ринку, зокрема зростання споживчого кредитування, проблему вибору між конкуруючими фінансовими послугами, зростання доходів населення, можна зробити висновок, що важливість питань, пов'язаних з нестачею фінансової грамотності значної частини населення. Низький рівень фінансової грамотності призводить, з одного боку, до стримування розвитку фінансових ринків, а інший – обмежує здатність людей приймати оптимальні рішення щодо своїх фінансів.

Раціональне прогнозування сімейного бюджету та грамотно керувати особистими фінансами дає можливість збільшити особистий добробут. Однак ця практика не поширена в країні, і як результат упускається можливість збільшення добробуту населення за допомогою досить простих засобів.

Одна з основних причин фінансової неграмотності полягає в особливості менталітету, надії на державу. Однак такий підхід лише знижує мотивацію людей засвоювати фінансові знання. В той же час у розвинених країнах люди вважають за краще самі себе забезпечувати, сподіваючись на державну допомогу. Для того, щоб зрозуміти, як ефективно боротися з фінансовою неписьменністю треба визначити критерії грамотності. Ними можна вважати: кількість клієнтів банків, уміння росіян розраховувати свій бюджет, здатність розпізнати фінансову піраміду, компетентність у питаннях фінансової сфери, що дозволяє вести облік, здійснювати планування та контроль за особистим та сімейним бюджетом, усвідомлений вибір фінансових продуктів та послуг з урахуванням наявних можливостей та ризиків.

Проте заходів, вжитих на сьогоднішній день недостатньо для вирішення цієї проблеми. Найбільш ефективно інформація засвоюється учнями шкіл та закладів вищої освіти, тим більше, що в майбутньому вони стануть частиною фінансової сфери. Тому слід не тільки проводити навчальних семінарів і тренінги для старшокласників та студентів, але й запроваджувати фінансову грамотність як загальнообов'язковий предмет у школах.

Програми покращення грамотності у сфері фінансів мають бути засновані на сучасних та зрозумілих прикладах з реальної практики, підготовлені та представлені за участю представників освіти та професійної співтовариства, щоби чинити позитивний і довготривалий вплив на учасників.

Також населення повинне мати доступ до системи ефективних та доступних інформаційних ресурсів у галузі фінансової грамотності та захисту прав споживачів, у тому числі до нормативно-правових документів, інформаційних матеріалів та програм самоосвіти.

Фінансова грамотність включає три основні компоненти – установки, знання, про фінансові інститути та пропоновані ними продукти та навички їхнього використання. Основна частина – це установки, які є основою фінансової грамотності. Саме вони відповідають за формування потреби у фінансових послугах та культурі фінансової поведінки, яка починається із планування сімейного бюджету на тривалу перспективу.

Поки що не розвинені довгострокові стратегії фінансового планування, у багатьох людей зберігається звичка думати лише про сьогоднішній день. Знання включають розуміння основних фінансових процесів, які має враховувати громадянин під час використання фінансових послуг: поняття ризику та прибутковості, дисконтування, інфляції та ін.

Необхідні навички – майстерність розшукувати і віднаходити інформацію про фінансовий ринок, слідкувати за головними показниками фінансового ринку, уміння читати контракт і розуміти інформацію, яка міститься в ньому, порівнювати між собою пропозиції різних компаній.

Однією з причин недостатнього розвитку малого бізнесу також є низький рівень володіння фінансовими знаннями. При цьому малий бізнес є основою формування середнього класу та добробуту суспільства в загалом. Люди бояться вкладати свої гроші у бізнес, бояться складнощів, пов'язаних із податковою звітністю. Багато інших, хто все-таки вирішуються на створення власного бізнесу, втрачають вкладені гроші і закриваються, оскільки не вміють грамотно вести бізнес. Розвиток фінансової грамотності дозволить запобігти марним втратам вкладених коштів, допоможе розвитку малого підприємництва.

Необхідно відзначити, що підвищення фінансової грамотності населення є важливим завданням для України. Рівень та темпи соціально-економічного розвитку залежить від рівня розвитку фінансових ринків, який у свою чергу залежить від грамотності населення у фінансовій сфері, що сприяє збільшенню попиту фінансові продукти. Саме для розкриття потенціалу російського

фінансового ринку, посилення його інвестиційної функції має важливе значення для підвищення грамотності населення.

Підвищення рівня фінансових знань сприяє грамотній поведінці, що виражається у формуванні сімейного бюджету, ефективному управлінні готівкою, зайняттю підприємницькою діяльністю та використанні різноманітних фінансових продуктів та послуг, що сприяє формуванню активної ощадної та інвестиційної поведінки, збільшуючи приплив коштів в економіку. У сукупності всі ці фактори працюють на підвищення інвестиційної привабливості фінансового ринку, його конкурентоспроможності та ефективності, зростання міжнародного авторитету країни.

У сучасній економіці серед різних видів економічної поведінки особливе місце посідає фінансова поведінка. По суті, фінансова поведінка населення виступає одним із індикаторів соціального добробуту та економічного добробуту домогосподарств [30].

Фінансова поведінка громадян визначається низкою чинників, серед яких пріоритетне значення має рівень фінансової грамотності. Під фінансовою грамотністю розуміють поєднання фінансових знань, установок та практичних навичок у індивіда, необхідних для прийняття успішних та відповідальних рішень на ринку. Грамотне управління грошима є основою фінансової грамотності [49].

Відомо, що набуття навичок з управління особистими фінансами відбувається протягом усього життя людини за допомогою формальної навчання (в освітніх організаціях) та неформальних способів набуття знань та навичок. До останніх, як правило, відносять власний досвід, засоби масової інформації, робочі місця, друзів, сім'ю, фінансових радників та інші канали розповсюдження фінансової інформації [18].

Держава та суспільство визнає актуальність проблеми низького рівня фінансову грамотність російських громадян. На цьому етапі розвитку ринкових відносин в Україні реалізується комплекс заходів, вкладених у створення системи

фінансової освіти та фінансової освіти, що сприяє передачі знань та навичок фінансової грамотності для різних категорій громадян [65].

Задоволення багатьох життєвих потреб людини залежить стану особистих фінансів, що зумовлює необхідність формування корисних звичок фінансової самодисципліни вже з раннього віку. Джерелами формування фінансової грамотності неповнолітніх стають: сім'я, освітні установи, особистий досвід підлітка та його спостереження за світом, засоби масової інформації.

Сім'я стає повноцінним джерелом фінансових знань для неповнолітніх тільки тією мірою, якою цими фінансовими знаннями володіють батьки. Система освіти в ідеалі призначена для вирівнювання можливостей дітей, незалежно від їхньої соціальної належності та забезпеченості їхніх батьків.

Перевагами освітніх організацій (школи, коледжі, вузи) перед іншими каналами поширення фінансових знань виступають: доступність аудиторії; вмотивованість до навчання; регулярність занять; наявний педагогічний потенціал; розвинені освітні технології; сформоване освітнє середовище.

Тому необхідним залишається аналіз та оцінка формування фінансової грамотності школярів у процесі становлення фінансово-грамотного суспільства.

Відтак, у сучасному світі фінансовий аспект пов'язаний практично зі усіма сферами життєдіяльності людини. Фінансова грамотність дає молодому поколінню можливість усвідомлено керувати своїм фінансовим благополуччям. За відсутності елементарних знань у фінансовій галузі значно скорочуються можливості молоді по ухваленню правильних рішень для забезпечення свого фінансового добробуту.

Поняття фінансової грамотності давно вийшло межі політичних, географічних і соціально-економічних кордонів. Ефективний розвиток національних економік та світової економічної системи значною мірою залежить від вкладів, які роблять у них окремі люди та групи, що утворюють складну мережу взаємопов'язаних та взаємозалежних відносин. Але в Україні поки що ще низький

відсоток поінформованості населення, як про права споживачів фінансових послуг та їх захист, так і про можливості самостійних дій на фінансових ринках.

На мікрорівні нестача знань у фінансовій галузі може призвести до нерационального та абсолютно неписьменного розподілу власних коштів, до зростання кредитної заборгованості.

На макрорівні низька фінансова грамотність уповільнює процеси розвитку фінансових ринків, підриває довіру до фінансових інститутів, зумовлює додаткове навантаження на бюджети всіх рівнів, що призводить до зниження темпів економічного зростання.

Незнання та нерозуміння базових основ фінансів впливає на розвиток підприємницької діяльності та малого бізнесу, тому що населення часом не знає з чого розпочати свою справу, і скільки фінансових коштів необхідне.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

На основі проведеного дослідження теоретичних основ формування фінансово грамотного учнівської молоді можна зробити такі висновки.

1. Навчання грамотності має нести у собі персоналізований продукт, щоб уникнути витрат, пов'язаних із низькою ефективністю навчання, відчуженням для певних груп населення (включаючи людей похилого віку та громадян з низькими доходами), які не можуть забезпечити себе смартфонами та комп'ютерами; зі зростанням самоізоляції через низький рівень фінансової та цифрової грамотності.

2. Для практичного вирішення проблеми підвищення рівня фінансової грамотності різноманітних цільових груп необхідно розробити науково обґрунтовану модель освітньої діяльності з чітким обґрунтуванням мети освітньої діяльності, теоретико-методологічної бази, системи організації освітніх програм, контролю та оцінки отриманих знань, організаційно-технічний комплекс, що дозволяє організовувати та проводити такого роду навчання.

3. Фінансові знання необхідні кожній людині, незалежно від віку та досвіду професійної діяльності. Але особливо це важливо для молодих людей, які тільки вступають у самостійне життя і починають професійну діяльність. Фінансово грамотна молода людина знає, як прийняти раціональне рішення про купівлю фінансової послуги, як захистити себе від наслідків зростання цін, як ефективніше використовувати особисті заощадження з метою забезпечення фінансового благополуччя. Формування навичок грамотного управління особистими фінансами має сприяти вихованню нового покоління громадян, активно залучених до процесів обговорення та вироблення бюджетних, фінансових та інвестиційних рішень, що забезпечить поступальний розвиток фінансового ринку та зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ФІНАНСОВОЇ ОБІЗНАНОСТІ І ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ У НАШІЙ ДЕРЖАВІ У ТЕПЕРІШНІХ РЕАЛІЯХ

2.1. Методики здійснення викладання фінансової освіченості для школярів освітніх закладів України

Новочасний світ без фінансів неможливо уявити. Грошові кошти забезпечують діяльність усіх галузей людського суспільства. Застосовування фінансової інформації, використання фінансових знань є потрібними частинами кожного шляху роботи індивіда. Отже фінансова освіта повинна трансформуватися на дійовий важіль економічних знань, на інноваційне середовище, де учнівська молодь отримуватиме навички незалежного опанування економічними знаннями упродовж життя і використання їх на практиці.

Фінансова грамотність сприяє зрозуміти головні фінансові терміни та застосовувати їх з метою прийняття рішень щодо прибутків, затрат та заощаджень, з метою відбору належних фінансових інструментів, прогнозування сімейного бюджету, акумулювання грошей на наступні цілі та ін. [3, с. 90].

Особи, які фінансово грамотні, у більшій мірі захищені від неочікуваних обставин та фінансових ризиків. Фінансово грамотні люди більш відповідально ставляться до розпорядження власними фінансами, спроможні збільшувати добробут за допомогою перерозподілу існуючих грошових коштів та прогнозування наступних затрат.

Як показує розгляд наукової економічної літератури, окремих опрацьовувань відносно фінансового виховання, котре скероване на формування соціально-економічно активної людини за теперішніх реалій господарської діяльності, нема. Велика кількість наукових робіт приділено економічному

вихованню молодих людей. Стратегічні шляхи підняття ступеня фінансової грамотності громадян нашої держави у власних наукових працях аналізували Н. Барадія [3], О. Блискавка [22], Р. Бонд [7], А. Зеленцова [22], Т. О. Кізіма [24; 25; 51], А. Климчук [26], О. Куценко [7], Н. Лозицька [7], Л. Покась [3; 40; 41], Б. Приходько [42], Л. З. Ребуха [50; 51] та ін.

Виняткове призначення у формуванні якостей людини, які зазначені вище, належить загальноосвітнім закладам. Вчені довели, що чим раніше школяр долучається до новітніх фінансових взаємовідносин, тим краще здобувачу освіти у наступному пристосуватися до умов теперішнього фінансового життя.

Тому, в проєкті сучасного Державного освітнього стандарту [34]:

а) приведено список головних компетенцій, потрібних особі для життя, до котрих включено фінансову та підприємницьку;

б) рекомендовано в загальноосвітніх та ін. закладах активне введення навчальних предметів фінансового та економічного значення.

Відзначаючи скерованість євроінтеграційної політики України, знання у фінансовій сфері з кожним днем стають все більш затребуваними. Йдеться не про формальні, а прикладні знання, котрі потрібні кожній особі, котра живе у розвиненій державі. Вимоги і резерви у всіх відмінні, проте напрям один – опанування науки «Економіка», котрий є ваговитим та повинен бути вчасним [3, с. 90].

Міжнародним досвідом культурного та економічного розвитку визначено, що поміж всіх допустимих інвестицій найбільш безпечними є вкладення в людський капітал, від якості котрого залежить майбутнє цивілізації [42].

З одної сторони, фінансове виховання є незалежним видом виховання, потрібним для життя у визначених реаліях, а, з іншої сторони, складник, елемент загального виховання особи. Особа, яка вихована, характеризується власною поведінкою, діями, ставленням до інших громадян, що виділяється ступенем її культури. Подібно і в економіці, тільки з тою відмінністю, що поведінка громадян,

в основному, залежить від економічних законів. Отже нерозуміння даних законів спонукає до нерозумних економічних вчинків. Те, як особи «поводяться» в економіці, які «економічні вчинки» роблять, прослідковується у завершальних наслідках їх роботи, досягненні чи недосягненні цілі, яка ними поставлена [42, с. 14].

Основне, що розрізняє людину, яка фінансово та економічно виховану, – це виконання нею ефективних і розумних «економічних вчинків», наслідок котрих, зокрема покупка, продаж, податкові платежі, вкладення та ін., чинить позитивний вплив на взаємовідносини з іншими суб'єктами економіки ринкового типу та процесами в економіці в цілому. Однак, керуючись принципами економіки, громадянин виконує вибір в особистих зацікавленнях, проте одночасно змушує інших громадян вчиняти розважливо, інакше вони не досягнуть власної цілі та не будуть мати користі.

У 2010 році по ініціативі USAID / FINREP розпочався II Проект «Фінансова грамотність» (Програма розвитку фінансової системи).

Тому, ціллю курсу «Фінансова грамотність», запропонованого здобувачів освіти профільної школи, є ознайомлення учнів з новітніми фінансовими послугами, розвиток вправності особистого фінансового прогнозування на наступне.

До задач, котрі виконуються при навчанні фінансової грамотності, відносяться наступні [3, с. 91]:

- засвоєння фундаментальних знань про фінансове життя суспільства;
- формування світогляду розвиненої особи, яка визнає такі вселюдські вартості, як незалежність роботи та вибору, право особистої власності, додержання законності та ін.;
- допомога розвитку звичаїв доцільної фінансової та економічної поведінки особи як споживача фінансових послуг, які пропонують різноманітні фінансові інститути;

- вміння характеризувати доцільність використовувати ті або інші фінансові продукти або послуги;
- навички оцінювання вигод і недоліків багатоманітних фінансових послуг.

Навчальні програми для учнів від 5 класу 9 класу, зокрема «Родинні фінанси» для учнів 5 класів, «Фінансово-грамотний споживач» для учнів 6 класів, «Фінансова культура» для учнів 7 класів, «Прикладні фінанси» для учнів 8 класів та «Економіка і фінанси» для учнів 9 класів, дозволені до застосовування у загальноосвітніх закладах.

Проект «Фінансова грамотність» і надалі буде поширюватись. Зокрема, курс «Фінансова грамотність» для учнів 10 класів прогнозували запровадити у програму усіх шкіл до 2019 року, а ще поширювати знання у сфері фінансів поміж дітей молодшого шкільного віку, батьків, педагогів та старших осіб. Від Верховної Ради і Кабінету Міністрів України чекають на прийняття Стратегії підняття ступеня фінансової грамотності громадян нашої держави, проєкт котрої опрацьовано Університетом банківської справи НБУ. Навчання повинно скеровуватися не лише на збільшення масштабу знань з дисципліни, її структурування, об'єднання, узагальнення, а також на постійне перетворення набутого кожним учнем суб'єктного досвіду [3, с. 91]

Постійна змістова лінія «Фінансова грамотність і підприємливість» спрямована на розвиток керівних починань, спроможність благополучно діяти в технологічному середовищі, яке швидко змінюється, забезпечення ліпшого розуміння учнями прикладних елементів фінансових проблем, зокрема реалізація заощаджень, вкладення, позичання, страхування, надання кредитів та ін. [7, с. 11]. Ця постійна змістова лінія пов'язана з вирішенням прикладних задач відносно прогнозування господарської діяльності і реального оцінювання особистих перспектив, складання бюджету сім'ї, виховання заощадливого ставлення до природних ресурсів. Наскрізна лінія виконується при вивченні процентних розрахунків, функцій і рівнянь [7, с. 13].

Освітня стратегія дисципліни може виконуватися за допомогою дистанційної чи очно-дистанційної форми навчання через надання консультацій у світовій мережі Інтернет, здійснення персональних прикладних задач; індивідуального вивчення здобувачами освіти освітнього матеріалу, який рекомендований педагогом спеціалізованого курсу.

Задачі для індивідуальної діяльності необхідно направляти на збір та опрацювання навчальних матеріалів щодо розвитку системи фінансової освіти; формування особистих розробок конспектів уроків з предмету «Фінансова грамотність»; розробка презентацій особистих проєктів; вирішування тестів та ін. Всі дані навчальні матеріали організовуються у методичний посібник педагога курсу «Фінансова грамотність в загальноосвітньому закладі» [3, с. 91].

З метою презентації конспектів уроків пропонується застосовувати панорамний урок (англ. panoramic lesson) – специфічний панорамний обстеження системи уроків курсу, у котрому беруть участь кілька вчителів, коті взаємодоповнюють один одного, розкривають найефективніші прийоми і методи праці зі здобувачами освіти. Допустимі наступні види тем панорамних уроків, а саме: «Споживач – «король» ринку», «Що таке фінансова поведінка людини», «Фінансова поведінка у світі літературних героїв», «Меценатство і благодійність» [3, с. 91].

Важливими задачами Центру фінансової грамотності і захисту прав користувачів фінансових продуктів мають стати наступні [24].:

- зростання компетенції населення в галузі розпорядження особистими фінансами, зокрема розуміння фінансових понять, володіння актуальною інформацією, відповідальне фінансове поведіння, спроможність до розумних фінансових рішень;
- збільшення обсягів користування фізичними особами різних фінансових інструментів;

- посилення фінансового захисту населення як користувачів фінансових продуктів і послуг;
- збільшення довіри населення до банківської системи і фінансових установ.

Велику значення в формуванні економічної компетентності молоді і має методика викладання економіки. Розгляд видань, які присвячені змістовому наповненню навчального процесу дисциплін економічного спрямування, наслідок опитування педагогів економіки показали, що переважно у загальноосвітніх закладах нерегулярно застосовують інноваційну навчальну практику в ході навчання дисциплін економічного циклу. Гарантування високої якості знань з економіки учнівської молоді залежить від позитивних трансформацій в освіті. Отже, більше уваги приділяється інноваційним технологіям (інтерактивним методам) навчання [3, с. 91].

Організаційне перетворення системи шкільної освіти у сучасних реаліях вимагає якісної методичної грамотності педагога з різних предметів. Однак існуюча суттєва вимога педагога у навчальному методичному супроводі його роботи, котрий відповідав би найбільш сучасним потребам іноземного освітнього простору. Розкриття інноваційного запасу педагогічних технологій можливе при умові ґрунтовного і розкритого володіння методикою викладання. Сучасні педагогічні технології розглядають як частину формування фінансової грамотності та економічної культури, виконання знань з економіки здобувачів загальноосвітніх закладів [40; 41].

Аналіз українських вчених, зокрема, Н. Барадія [3], Р. Бонда [7], О. Куценко [7], Н. Лозицька [7]. Л. Покась [3; 40; 41], підкріплюють думку, що інтерактивні методики або інноваційні технології навчання мають великі перспективи з метою виконання задач реформування значення економічної шкільної освіти в загальноосвітньому закладі.

У Законі України «Про повну загальну середню освіту» [43] передбачено сучасні підходи до організації навчання у старшій школі як профільної. Це буде

створювати підходящі умови з метою врахування персональних ознак, зацікавлень та вимог учнівської молоді, з метою створення у здобувачів освіти орієнтування на той або інший вид наступної професійної роботи. Профільний загальноосвітній заклад найбільш повно виконує принцип індивідуально орієнтованого навчання, що істотно збільшує перспективи школяра в побудові особистої навчальної траєкторії.

Зважаючи на те, що процес переходу до інформаційного суспільства у світі потребує від нинішньої освіти орієнтування на розвиваючі технології, які створюють у здобувачів освіти бажання опанувати інформацію, негайно розв'язувати, застосовуючи освоєні знання, навички та вміння, з метою вирішувати практичні задачі. Звична модель навчання стала недієвою, тому що сучасне покоління учнівської молоді «цифрових дітей» приймає навчання пр-іншому. Педагог перестав бути головним ресурсом інформації, здобувачі освіти перевантажені інформацією. Оперативним розв'язанням є активні педагогічні технології (інтерактивні методи) викладання із застосуванням сервісів у світовій мережі Інтернет і віртуальних класів, зокрема, Classroom – Класна кімната, Google Classroom та ін. [3, с. 91].

В ході навчання економічної географії та економіки у здобувачів освіти повинен виникнути свідоме обрання, виразна позиція відносно індивідуальної професійної орієнтації. Досягнути максимального ступеня можна за допомогою введення у навчальний шкільний процес педагогічних технологій, які скеровані на задоволення вимог і досягнення цілей суб'єктів навчального процесу. Як демонструє досвід, педагогічні технології є дійовим новітнім засобом формування економічної компетентності, наприклад, особистісні компетенції, учнівської молоді [41].

В профільному загальноосвітньому закладі з метою вивчення дисциплін економічного циклу доречно застосовувати дистанційні курси, котрі, зокрема: заохочують випускників опановувати економічні знання самотужки; показують, як

це необхідно робити; вчать, як одночасно необхідно думати та чому власне так; запевняють ефективне навчання, тому здобувачі освіти відчують задоволення від процесу пізнавати економіку, намагання поспробувати власні сили у складнішій ситуації; дають шанси з метою самостійної реалізації; призвичаюють до вияснення суті задачі [3, с. 91].

Науково-дослідну діяльність проводять у загальноосвітніх закладах різноманітних видів (м. Тернопіль). Досвід показує, що дійовими інноваціями формування економічної культури у здобувачів освіти за умов профільного навчання є проєктні педагогічні технології, інтерактивні методи, зокрема «Ажурна пилка», «Акваріум», групова навчальна діяльність, технологія «Web quest (Веб-квест)», «Inverted class (Перевернутий клас)» та ін. Педагогічні дослідження показали, що педагогічні технології організації навчання (інноваційні види) на базі компетентісно орієнтованого підходу здатні сприяти педагогу популярно висловити важкий навчальний матеріал.

Зважаючи на інноваційні форми і педагогічні технології навчання в основу освітньої практики здобувачів освіти групова форма, яка має ряд суттєвих вигод:

- 1) за цей самий проміжок часу масштаб виконаної діяльності набагато більший;
- 2) висока результативність в опануванні знань та формуванні умінь і навичок;
- 3) формується вправність співробітничати;
- 4) формуються заохочування навчання, удосконалюються гуманні взаємовідносини поміж дітей;
- 5) розвивається навчальна практика, зокрема прогнозування, рефлексія, самостійний контроль, взаємний контроль [40].

Навчальна діяльність в групах збільшує дієвість шкільного навчального процесу, формуючи умови, при котрих здобувач освіти розкриває власну творчу індивідуальність, оскільки стає учасником навчання, допомагає організації ритмічнішої практики кожного здобувача освіти.

Введення у навчальний процес педагогічних технологій (інтерактивних форм) навчання з метою отримання економічних знань та формування фінансової грамотності надасть можливість розв'язувати ряд невідкладних задач, котрі представлені у законодавчо-нормативних актах, зокрема [3, с. 91]:

- збільшити навчальні перспективи здобувачів освіти за допомогою зростання доступу і гнучкості навчання, врахування їх персональних навчальних вимог, а ще ритму і темпу засвоєння навчального матеріалу;

- заохочувати формування суб'єктної позиції здобувача освіти: підняття його мотивування, свободи, соціальної активності, наприклад у засвоєнні навчального матеріалу, рефлексії та самостійного аналізу, тому, підняття дієвості навчального процесу в цілому;

- змінити стиль вчителя, а саме: перейти від трансляції знань до інтерактивної взаємодії зі здобувачами освіти, допомагати структуруванню здобувачами освіти особистих знань;

- персоналізувати навчальний процес, а саме: здобувач освіти незалежно характеризує власний навчальні цілі, засоби їхнього досягнення, зважаючи на власні навчальні вимоги, зацікавлення і спроможності, педагог же є помічником здобувача освіти.

Профільне навчання з застосуванням педагогічних технологій (інтерактивних форм) можна розглядати як новітню компетентнісну модель. Компетентнісна модель навчання надає можливість задовольнити вимоги усіх учнів, унеможлиблює утрату інформації з навчання здобувачами освіти, вивільняє час з метою активного прикладного опрацювання визначених вмінь в ході звичних уроків, теж передбачає різноманітні види проведення уроків, поміж котрих консультації за допомогою веб-камер, електронної пошти та ін. Тому, навчання здобувача освіти у профільному загальноосвітньому закладі може стати інтересним, новітнім, корисним та ефективним, тобто більш якісним.

Таким чином, новітня учнівська молодь має шанси здобути економічні знання із застосуванням педагогічних технологій освітніх інновацій, стати конкурентоздатною на західноєвропейському ринку праці. Подібний підхід щодо розв'язання питання іще раз підтверджує позитивні сторони новоствореного освітнього середовища для здобувачів освіти загальноосвітнього закладу.

2.2. Призначення позаурочної діяльності у формуванні фінансової обізнаності та фінансової культури школярів освітніх закладів

Програми навчання системи освіти в Україні включають фактично усі галузі життєдіяльності новітньої особи, що гарантує якісну підготовку здобувачів освіти до повнолітнього життя. Зараз додався іще один шлях – прикладна підготовка школярів до сучасних економічних реалій, тобто фінансова грамотність учнівської молоді.

Навчання фінансової грамотності гоже розпочинати з початкового рівня системи освіти, та створювати її упродовж довгого періоду часу на базі принципу «від простого до складного» в ході повторювання і закріплювання, скерованого на прикладне використання знань та навиків. Формування корисних навичок, розпочинаючи з ранішнього віку, сприятиме ухилитися від великої кількості погрішностей упродовж дорослішання і набуття фінансової грамотності упродовж всього життя.

Теперішня учнівська молодь є активними користувачами та діти усе більше звертає увагу роздрібних торгівельних організацій, рекламодавців і банківських продуктів та послуг. В аналогічній ситуації нестача розуміння та прикладних навиків може привести до непродуманих та необережних дій, за котрі приведеється розраховуватися [23, с. 61].

Фінансова грамотність – один із головних шляхів програм освіти, що здійснюються для розроблення стабільних фінансових правил та звичок, котрі сприятимуть ухилитися великої кількості упущень та загроз в фінансовому секторі, своєчасно вчити поведінки із грошовими коштами, розкрити цілі та переваги, сприяти стати соціально активною, благополучною людиною і реалізувати власні задуми [8].

Базу загальних наукових, психологічних педагогічних переконань формування фінансової грамотності учнівської молоді становлять теорії і концепції, а саме:

М. М. Бабяк [8], С. Булавенко [8], І. Т. О. Кізима [24; 25; 51], А. Я. Кузнєцова [58], Д. В. Радзішевська [49], Л. З. Ребуха [50; 51], Т. С. Смовженко [58; 62], В. І. Терес [8], О. Шпак [8] та ін.

Одночасно актуальності набуває аналіз дії заходів позакласної діяльності з грамотності у сфері фінансів.

У даний період впровадження предмету «Фінансова грамотність» у школах є безліч питань у зв'язку з тим, що курс «Фінансова грамотність» є новим та інноваційним. Перша проблема: «Як ввести новий курс: новим уроком, факультативним заняттям або як окремі теми в уже наявних дисциплінах? Які форми діяльності можна застосовувати на етапах формування фінансової грамотності? Які форми проведення заходів варто вибрати?». У багатьох школах немає годин для предмету «Фінансова грамотність» з, теж немає навчальної літератури, проте є перспектива організувати позаурочні заходи [23, с. 61].

Тому одним із практичних видів діяльності щодо формування грамотності здобувачів освіти в галузі фінансів, є позаурочна і позакласна робота. За рахунок позаурочної діяльності, яка детально прогнозована, з формування фінансової грамотності і соціальної активності, здобувачі освіти осмислюють, яке місце учні займають в суспільстві, навчаються вирішувати питання, набувають прикладних навиків з метою їхнього використання в життєвих обставинах. Учнівська молодь ознайомлюється не лише з тим як поводитися з грошовими коштами, проте і як можна та необхідно відстоювати власні права. За умов нинішньої економіки, в інфляційній ситуації задачею закладів загальної середньої освіти є вивчити учнів вірно проводити оцінку фінансового становища в економічних умовах, які безперервно міняються, не лише з метою ведення наступної професійної роботи, але і в сімейних рамках [62].

Позаурочна діяльність теж містить проведення уроків у режимі реального часу, командних ігор-подорожей, ділових ігор, вікторин, діалогів, годин з виховання, випуск шкільних стінгазет, конкурсів малюнків та виробів зі вторинної

сировини, просвітницьких батьківських зборів з теми розвитку фінансової грамотності в учнівській молоді. Школярі можуть також проводити експерименти і дослідження з економічної галузі у рамках Малої академії наук України або інших конкурсів, працювати над мінімальними проектами, брати участь у національних турнірах і конкурсах, а саме «Стратегія фірми», котрі надають їм перспектива формувати вправність здійснювати різноманітні економічні та соціальні ролі [23, с. 61].

Ділова гра є вродженим супутником життя учнівської молоді, джерелом втішних емоцій, що скриває значну виховну силу, гадає знання і надає спроможність спробувати себе в різноманітних ролях. Власне у шкільному віці формуються засади основи соціально активної особи, котра проявляє зацікавленість до суспільства, фінансових взаємовідносин, незалежності, пошани до себе, навколишньої обстановки, власних батьків та інші важливі якості. Ділові ігри закладають в учнівській молоді заінтересоване, стабільне, ввічливе ставлення до економіки нашої держави, формують чуттєву засаду з метою розвитку патріотичних почуттів, відношення до питань власного народу [8].

Є ряд прикладів окремих заходів щодо формування соціальної активності і навчання фінансової грамотності школярів. Зокрема, цікавою є ділова гра на тему «Подорож у державу Фінансія» для школярів п'ятих та шостих класів, при проведенні котрої школярі подорожують по зупинках, розв'язуючи різноманітні задачі, передивляються уривок мультфільму «Качині історії» (38 серія), дають відповіді на запитання за суттю, утворюють групи, беруть участь в діалозі за суттю мультфільму, формулюють питання, тему та ціль заняття, проводять гру під назвою «Розсипалися букви», відгадують загадки щодо фінансів і кросворд на тему «Грошові одиниці», дають відповідь на питання бліцтурніру і складають пазли «Збери монети».

Ділова гра для школярів дев'ятих-одинадцятих класів під заголовком «Живи за власними коштами» допомагаю збільшити заінтересованість до фінансової

грамотності. При проведенні гри учні старших класів мали можливість не тільки інсценувати і зрівняти обстановки з різноманітним ступенем прибутку, але і «вжитися» у соціальні ролі, які запропоновані, згуртуватися між собою в ігрових турнірах, у загальний сценарій. Школярі вчилися теж вірно перерозподіляти єдиний бюджет сім'ї. В ділові гри брали участь 3 команди, зокрема високим, середнім та низьким розміром прибутку. У командах школярі самостійно перерозподіляли соціальні ролі між собою.

Школярі виконували наступні задачі [23, с. 62]:

1. З врахуванням розміру сімейного доходу скласти кошик продуктів.
2. На наданий вибір, а саме: оренда квартири, квартира у приватній власності і індивідуальний будинок за містом, перерозподілити грошові кошти на комунальні платежі.
3. Сформувати бізнес-проект.
4. З метою інвестування грошей обрати банківську установу.
5. З метою додаткового заробляння грошей перспектива здійснювати підприємницьку діяльність.
6. Взяти участь в розіграші лотереї

Екскурсії до банківської установи сприяють підняттю заінтересованості до фінансової сфери. Зокрема, співробітники АТ КБ «Приватбанк» завжди відкликаються та консультують як провести заняття зі школярами у позаурочний термін. Після подібних екскурсій, щоб закріпити пробуджену у школярів заінтересованість до фінансової сфери, доцільно організувати будь-яку ділову гру, яка пов'язана з банківською або іншою економічною роботою.

Зокрема, школярам восьмих і дев'ятих подобається ділова гра на тему «Банківські установи та банківські продукти і послуги». Ціллю ділової гри є ознайомлення з банківською галуззю, історія появи грошей, банківські продукти, послуги і перспективи. За умовами ділової гри потрібно розв'язати домашню задачу, зокрема оформити рекламний плакат банківської установи.

Ділова гра «Банки і банківські послуги» включає наступні стадії [23, с. 62]:

1. Наймення банківської установи, зокрема надати наймення банківської установи, у якому мають бути наявними первинні літери назви команди.

2. Розминка у формі фінансового конкурсу. На кожній стадії участь бере один представник команди: перша стадія – додати фінансовий вірш належною римою, друга стадія – включити слово у фінансове прислів'я і третя стадія – пригадати, які монети використовували персонажі визначних літературних творів, художніх фільмів і мультфільмів.

3. Майстерність володіння домашнім господарством, зокрема гравці команд обирають собі соціальну роль, за допомогою жеребкування встановлюють розмір доходу, далі інсценують діяльність сім'ї.

4. Банківські продукти і послуги, а саме команди проводять рекламу власної банківської установи і називають продукти і послуги, які надає банк.

Інтерактивної гра «Банкноти. Про що можуть розповісти купюри» розрахована на школярів п'ятого класу із залученням учнів 10 класу як організатор. Однією з задач даної гри є вигадати і нарисувати банкноту з згадкою власного населеного пункту.

З учнями старших класів у позаурочну годину вигідно організовувати різні тренінги, виховні години і позакласні заходи, які скеровані на виховання економічної та фінансової культури.

Учні старших класів теж можуть проводити діалоги з фінансової грамотності з молодшими школярами. Подібні заходи охоплюють сценки, сюжети з мультфільмів, ігрові моменти. Фінансова інформація викладається у доступному вигляді відповідно до шкільного віку. Зокрема, з метою пояснити термін «бартер» учні старших класів можуть інсценувати байку Івана Крилова «Ворона та лисиця».

Залучення до процесу виховання фінансової грамотності фінансових співробітників, підприємців і батьків має на увазі соціальне партнерство [8]. В рамках Тижня заощаджень і Дня фінансового працівника доцільно запросити

професіоналів, котрі проведуть діалоги або ділові ігри. Можна організувати теж вікторини, конкурси ілюстрацій, робіт із вторинної сировини.

Доцільно зауважити, що до організації і проведення заходів Тижня фінансової грамотності, необхідно залучати усіх школярів загальноосвітнього закладу. Зокрема, програма Тижня фінансової грамотності може містити [23, с. 63]:

1. Перегляд навчальної програми АТ КБ «Приватбанк» «Азбука грошей» школярами третіх-шостих класів.

2. Позакласний захід для школярів шостих-сьомих класів «Професія фінансиста».

3. Конкурс презентацій (проектів) школярів восьми-одинадцятих класів «Мій бізнес-проект».

4. Відкритий урок для учнів десятого класу на тему «Цінні папери» або «Платіжні картки».

5. Відкрита виховна година для учнів дев'ятого класу на тему «Податки та платники податків».

6. Вікторина для школярів п'ятих-одинадцятих класів під заголовком «Світова економіка та міжнародні фінанси».

7. Інтегрований урок для учнів десятого класу на тему «Вступ у фінансову математику».

8. Ділова гра для учнів п'ятих-сьомих класів на тему «Подорож у державу Фінансія».

9. Тренінгові заняття на тему «Фінансова безпека» для школярів п'ятих класів.

10. Тренінгові заняття для школі рів шостих класів на тему «Мій бюджет».

11. Тренінгові заняття для школярів сьомих класів на тему «Гроші в нашому житті».

12. Тренінгові заняття за програмою Національного банку України на тему «Фінансова грамотність» для старшокласників.

Виховувати соціальну і фінансову грамотність можна теж за допомогою інтеграції у позаурочну роботу з наступних предметів, а саме географія, українська література, історія України, математика та ін. [8]. Вирішуючи конкурсні або творчі задачі, котрі містять у собі розміри ціни, вартості, кількості, здобувачі освіти навчаються теоретично вирішувати фінансові питання. При обговорюванні ситуацій, які пов'язані з літературними творами, у котрих пригадуються різноманітні фінансові і соціальні ситуації, школярам пропонується теж висловити особисту точку зору, що сприятиме сформувати стабільне розуміння обрання ірної моделі фінансової і соціальної поведінки.

На сьогодні нарізною є участь школярів в проєктній роботі [27]. Велику значення у формуванні навиків вирішування фінансових та соціальних задач є формування загальнодоступного великого проєкту, у котрому будуть брати участь школярі всіх класів та за бажанням їх батьки. Її ціль – заробляння грошей з метою допомогти ветерану, хворим на онкологічне захворювання, воїнам чи просто самотній особі старшого віку, гроші для купівлі інвалідного візка здобувачу освіти загальноосвітнього закладу, посильне сприяння у будівництві церкви у місті чи притулку для бездомних тварин. Подібні соціальні проєкти надають змогу школярам відчувати упевненість в тому, що учні самостійно можуть заробляти гроші з метою виконання власних ідей і планів.

Командна робота, у котрій беруть участь усі школярі та їхні батьки, підприємці є підготовкою виховного заходу [24]. В колективах класів обговорюється участь в заході, представлення товару, який зроблено власними руками, обговорювання вартості товарів, оформлювання місця організації заходу, культурна програма, яка супроводжує дійство, прибирання, яке потрібно після реалізації ярмарки. Задачі перерозподіляються поміж всіма школярів. Здійснюється перерозподіл соціальних ролей. В обраній соціальній ролі школярі відчують себе упевнено та одержують духовне задоволення [23, с. 63].

В межах соціальної партнерської взаємодіяння потрібно теж налагодити співробітництво педагогів з батьками відносно фінансового виховання дітей. Зокрема, на загальношкільних батьківських зборах організується навчання з фінансової грамотності батьків. Позаяк допомога батьків є безцінною у вирішенні наступних проблем, а саме: як витратити кишенькові грошові кошти, як зібрати гроші на очікуваний подарунок, де купити дешевий та якісний товар, як одержати грошову винагороду за фінансові знання, проте не за оцінки в щоденнику, чи стимулювання за ініціативу у сприянні і різноманітних роботах [8].

Таким чином, робота, яка скерована на формування \ соціальної та фінансової і грамотності здобувачів освіти, може бути організована у різноманітних видах. Дані заходи будуть допомагати формуванню у школярів цілісних, одночасно доволі загальних бачень щодо процесів, які пов'язані з ресурсами, бізнесом, економікою та їхнім ефективним використанням, формуванням благополучної людини.

2.3. Інноваційні методи викладання фінансової освіченості школярів навчальних закладів

Удосконалення фінансової грамотності населення нашої держави є одним з головних шляхів утворення джерела для інвестицій. Складність питання підняття ступеня фінансової грамотності громадянина проказує потребу використання системи інструментів, котра забезпечить комплексний підхід щодо розв'язання даного питання з найбільш ранішнього періоду соціалізації особи – її дитинства. У цьому головне значення мають власне інноваційні методи. Ступінь довіри громадян нашої держави до української банківської системи є дуже невисоким, проходить система переміна інформаційного контенту відносно фінансових продуктів [75].

Програми інтерактивного навчання грамотності учнівської молоді у сфері фінансів містять наступні дослідження:

- «Огляд навчальних програм з питань фінансової грамотності для дітей та підлітків» (A review of financial-literacy education programs for children and adolescents), який розроблено групою науковців з Нідерландів [78].

- «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні» організації DAI Global LLC [64].

- навчальний посібник «Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?» [65], котрий є наслідком загальної діяльності Проекту USAID «Трансформація фінансового сектору» та Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи».

ОЕСР формулює дефініцію «фінансова грамотність» як знання і розуміння фінансових концепцій і фінансових ризиків, а ще навички, мотивування і упевненість використовувати фінансові знання і судження з метою ухвалення оперативних рішень в різноманітних фінансових контекстах контекст метою покращання фінансового достатку громадян і суспільства [85].

За наслідками опитування «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія і фінансове благополуччя в Україні», який проведений при підтримці USAID влітку 2019 р., наша держава є на одному щаблі з найбільш низьким значенням поміж тридцяти держав в дослідженні ОЕСР, а власне саме з індексом 55 % Республіки Польща [64]. Відмінність між індексом нашої держави і більшістю інших держав-вибірки пояснюється нижчими наслідками за індикаторами «фінансові знання» та «ставлення до фінансових питань».

Причину подібного становища доцільно шукати у найбільш ранішніх стадіях знайомства особи з власними фінансами – у дитинстві, а саме в дошкільному етапі виховання дитини. Власне у дошкільному віці дитина починає вивчати своє положення у суспільстві, розшукувати причинні наслідкові взаємозв'язки поміж явищами і окремими фактами [75].

В усе складнішому суспільстві фінансова грамотність докладно рахується як невіддільний елемент освіти. Громадяни, а саме діти та учнівська молодь, як

можуть реалізувати власний здібність в цілковитому розмірі тільки у тому разі, коли діти і підлітки мають фінансові права і здатність. Це погоджується з опрацюванням інтерактивних інструментів навчання, котрі концентруються на розвиткові громадянської активної економічної життєвої позиції дитини.

Встановлено, що зараз населення нашої держави досить інтересуються фінансовою грамотністю і піддержують її. Наші співвітчизники бажають поліпшувати особисті знання відносно того, як вірно управляти грошима та осмислюють вагомість фінансових знань для дітей та учнівської молоді (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Ставлення до фінансової грамотності громадян України, % [64; 75]

Питання	згоден	не згоден
Мені цікаво дізнатися більше про те, як краще розпоряджатися своїми фінансами	61	15
Батьки мають навчити дітей розпоряджатися грошима	91	3
Дітей мають навчати розпоряджатися власними грошима в школі	70	13

Це актуально, отому що розгляд з родичами, наприклад дітьми, – головний засіб формування родинних цілей, прогнозування затрат, одержання обґрунтування з метою заощадження і фінансової ради чи інформації, що і зумовлює важливість вивчення дійових заходів розвитку фінансової грамотності дітей та учнівської молоді.

В теперішньому процесі навчання і виховання основне місце займають словесні інструменти взаємовідносин, недооцінювання ролі комунікації з метою вирішення головних завдань, брак інтересних методів і форм організації навчальної роботи молоді. Отже першочерговою вимогою теперішньої освітньої системи є введення власне інтерактивних інструментів навчання учнівської молоді як найефективніших методів духовного, соціального, інтелектуального, розвитку школярів.

У побуті активні інструменти навчання є найефективнішими технологіями навчання дошкільнят. Щодо сімейної поведінки, фінансова культура розпочинається з прогнозування бюджету сім'ї, розроблення стратегії виконання вимог життєвого циклу [75].

Хорошим взірцем «домашнього» навчання фінансової грамотності дитини є загальний похід до торговельної організації. Надаючи дитині грошові кошти на придбання окремого товару, актуально звернути значення зробити правильний вибір купівлі. Якщо дитина є дуже повнолітньою, щоб рахувати грошові кошти, то можна надати дозвіл молодій людині виконати операцію незалежно [76]. Визначною частиною інтерактивного «домашнього» навчання є формування діалогу між дитиною і батьками, зокрема варто обговорити, що дитина зробила вірно, та як вона може вчинити в наступний раз, опираючись на особисте рішення [75].

В цьому разі слушним є розрахунок коефіцієнта дієвості введення інноваційних методів розвитку грамотності учнівської молоді в сфері фінансів на базі грошових перспектив сім'ї (табл. 2.2).

Отже актуально і в наступному роз'яснювати дітям і молоді, у часу суть можливих затрат, тобто ті речі, від котрих відмовляються, вибираючи відповідну альтернативу. Коли діти молодшого шкільного віку відмовляються від наступної найліпшої альтернативи, то дана цінність стає допустимою цінністю [76].

Проїжджаючи біля автозаправної станції дітям молодшого шкільного віку можна роз'яснити, чому ціни на паливо систематично змінюються як засіб витлумачення термінів «попит» і «пропозиція».

Для стимулювання дітей молодшого шкільного віку до ухвалення загального рішення, мабуть варто спитати, чи потрібно зараз йти в парк або лишитися і пограти ігри вдома [76]. Молодим людям потрібно чітко роз'яснити вигоди і вади кожної з даних альтернатив з фінансового боку.

Таблиця 2..2

Коефіцієнт ефективності впровадження інтерактивних інструментів розвитку фінансової грамотності дитини на основі фінансових можливостей родини в Україні [75]

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальні доходи за 1 міс. 1-го домогосподарства, грн.	3369,8	3708,2	4031,9	4331,0	4470,9	5122,0	6095,0	8013,1	9720,2
Сукупні витрати в середньому за 1 міс. на 1-е домогосподарство, грн.	3073,3	3458,0	3592,1	3820,2	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6
Коефіцієнт ефективності функціонування домогосподарства	1,10	1,07	1,12	1,13	1,10	1,03	1,07	1,12	1,17
Кількість домогосподарств, тис. од	17050	17605,5	17617,6	16958,7	17537,2	15074	15033,4	14985,6	14934,9
Середній розмір домогосподарства, ос	2,59	2,59	2,58	2,58	2,58	2,59	2,58	2,58	2,58
Населення України, тис. од.	45962,9	45778,5	45633,6	45553,0	45426,2	42929,3	42760,5	42584,5	42386,4
Населення України віком 0-17 років, тис. ос.	8081,1	8003,3	7971,6	7990,4	8009,9	7614,7	7614,0	7615,6	7609,3
Загальні доходи населення віком 0-17 років на 1 міс., грн.	1250,03	1426,1	1556,581	1612,37	1726,032	1798,52	2142,83	2819,83	3424,92
Коефіцієнт ефективності впровадження інтерактивних інструментів...	0,41	0,41	0,43	0,42	0,43	0,36	0,37	0,39	0,41

Мультфільми несуть специфічне педагогічне навантаження з метою розвитку фінансової грамотності дошкільнят, зокрема український проєкт «Цікава фінансова грамотність» від Future Education.

У державах з невисоким ступенем проживання також важливе призначення відіграють мультиплікаційні фільми у розвитку освіченості у сфері фінансів дітей

молодшого шкільного віку відводиться і. Зокрема, в Танзанії та Уганді є популярним пізнавальний мультиплікаційний серіал Ubongo Kids, котрий сприяє дітям молодшого шкільного віку найти насолоду від навчання, а саме від вивчення засад фінансової грамотності за допомогою вивчення віршованих пісень з фінансової тематики.

Розуміння прогнозування і формування бюджету, одержання прибутку, заощаджень і вкладень, затрат та позик, а ще страхових і банківських продуктів і послуг є головними частинами програм фінансової освіти на розмаїтих освітніх щаблях у всіх розвинених державах у світі, а саме Великій Британії, Італії, Федеративній республіці Німеччина, США, Франції, а також в окремих державах, які розвиваються, зокрема Федеративній республіці Бразилія, Республіці Гана, ПАР [75].

Програми фінансової освіти у початкових загальноосвітніх закладах, переважно, сконцентровані на концепціях прогнозування і бюджетування, заощаджень, затрат і наданні кредитів. У середніх загальноосвітніх закладах велика кількість програм фінансової освіти скеровані на витрати і концепцію надання кредитів, заощаджень, вкладень і бюджетування. Програми фінансової освіти в технікумі концентруються, переважно, на проблемах бюджетування, застосування платіжних карток і компульсивних рішень відносно затрат [78].

У межах боротьби з плодами економічної кризи 2008 р. влада Великої Британії ухвалила рішення ввести уроки фінансової грамотності. Спершу вправності управляти грошовими коштами вчили факультативно, опісля включили даний предмет до математики. Згодом опитали учнів з метою визначення, як учні самі мають потребу у фінансових знаннях. Змогли вірно спрогнозувати власний бюджет за допомогою курсу в школі заявили 60 % школярів [66].

Державна програма Ради з проблем економічного навчання і фінансової здатності до життя базується на вітчизняних стандартах відносно економіки, власних фінансів, мовних мистецтв і математики. Навчальні матеріали

пристосовані для різноманітних вікових груп, розпочинаючи від дошкільного віку і до дванадцятого класу [78].

Програма «Афлатун» наголошує увагу на повноваженнях та обов'язках дітей, а ще пояснює питання роботи дітей, зокрема працевлаштування після завершення загальноосвітнього закладу та ризик важких умов праці [78].

Результативним є використання занять з конкретними діловими кейсами організацій, зокрема, Apple, Coca-Cola, McDonald's, Samsung, Tesla та ін. Креативний і творчий мозок дитини, уявляючи себе елементом загально відомої компанії з ентузіазмом візьметься за розв'язання оригінальних кейсових проблем, а саме з фінансових проблем підприємництва [75].

В цей час, коли у всіх загальноосвітніх закладах розвинутих державах уже давно введено курс «Фінансова грамотність», наша держава має серйозний недолік у даній проблемі на рівні закладів загальної середньої освіти [66].

Узагалі більше тридцяти намаганням ввести економіку в розклад занять у школах. Зокрема, у багатьох загальноосвітніх закладах більше вісімнадцяти років здобувачі освіти, розпочинаючи з восьмого класу, опрацьовують бізнес-проекти, прогнозують бюджет сім'ї і навчаються самостійному менеджменту. Учні старших класів вивчають позики і вклади, біткоїни та електронне шахрайство. У загальноосвітній середній школі № 224 міста Києва уже у другому класі навчають «Фінансова абетка», зокрема герої казок Копійка і Гривеник сприяють зрозуміти прибутки і затрати сім'ї, чому ризиковано відкрито рахувати грошові кошти і держати на людях та ін. [33].

Упродовж 7 років в нашій державі запроваджується курс за вибором «Фінансова грамотність» [33]. Школярі будуть вивчати фінансові продукти і послуг, положення безпечної діяльності з фінансовими інструментами та ін.

Комплексна програма Бізнесової школи «ЮніорБанк» включає з відео-лекції, інтерактивні тестові завдання на життєвих кейсах з метою закріпити знання скріпляються досвідом на реальних банківських послугах в онлайн режимі та

участю в великих тематичних заходах [72]. Навчальна програма Бізнесової школи «ЮніорБанк» висвітлює теми відносно прогнозування фінансових цілей, аналізу бюджету сім'ї, інструментів збільшення грошей, включає також проблеми самоменеджменту, лідерства, уміння виступів на публіці, особистої результативності та ін.

У світі важливе значення надано міжнародному річному заходу «Всесвітній тиждень грошей» (Global Money Week) [75].

Уперш проведені в 2012 р. заходи у межах Global Money Week зараз ставлять собі за ціль за рахунок яскравих та інтерактивних задач розказати учнівській молоді щодо усіх питань, які пов'язані з грошовими коштами. У Global Money Week, в більше сто п'ятдесяти державах у світі відбувається багато змагань, презентацій, проєктів, занять та заходів з фінансової грамотності учнівської молоді і студентства.

Помежи активностей, які запропоновані учасникам Global Money Week – безліч інтерактивних заходів, зокрема [78]: пізнавальні лекції, воркшопи і бесіди на грошову тематику; настільні ігри і квести з фінансової освіченості; поїздки до музеїв історії грошей; командні змагання в режим реального часу; відвідування банківських установ та ін. фінансових інститутів; виставки книг, які присвячені фінансовій обізнаності і бізнесу; оформлення плакатів чи підготовка відео роликів з відповідями на запитання Календаря-челленджу; конкурси фото, відео роликів, есе, які присвячені заощадженню грошових коштів, розпорядженню своїми фінансами і фінансами сім'ї, різноманітним типам банківських послуг і засадам бізнесу; виставки рисунків щодо грошей і діяльність бізнесу.

У нашій державі Global Money Week проводиться НБУ при підтримці проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору» [75].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

На основі проведеного аналізу методів навчання фінансової грамотності і фінансової культури учнівської молоді в Україні в сучасних умовах можна зробити такі висновки.

1. Для учнівської молоді недостатність фінансових знань і вмінь є причиною зменшення ступеня достатку, появи фінансових затрат, незадоволеності і зневіри у фаховій роботі, зменшення перспектив правильно захищати власні економічні права.

2. В межах Проекту «Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2025 року» структура меж фінансової компетентності для учнівської молоді відповідає структурі повнолітніх меж, розрізняючись за рядом компетенцій.

3. Економічна культура і фінансове виховання в цілому учнівської молоді – це організована робота педагогів, свідомо продумана система діяльності, яка скерована на формування економічної свідомості та грамотності в сфері фінансів школярів.

4. Розвиток грамотності учнів у сфері фінансів при позакласній діяльності є потрібною умовою з метою виховання соціально активної людини, котра за теперішніх соціальних економічних взаємовідносинах зможе дієво розпоряджатися особистими фінансами, реалізувати фінансове прогнозування, ухвалювати зважені та аргументовані фінансові рішення.

5. Всі заходи у рамках Global Money Week активно висвітлюються у засобах масової інформації, що підвищує ступінь залучення учнівської молоді до сучасних інтерактивних, інноваційних методів і технологій навчання фінансовій грамотності.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИ ОЦІНКИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У ПІДВИЩЕННІ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

3.1. Оцінювання ступеня фінансової освіченості школярів у сучасних умовах

Перехід суспільства до ринкової економіки вимагає як створення відповідних економічних, фінансових, управлінських структур, а й формування в громадян фінансової грамотності. Економічно грамотні люди – це люди, здатні самостійно приймати грамотні фінансові рішення. Економічні знання та вміння вирішувати найпростіші фінансові завдання необхідні як майбутньому економісту, бухгалтеру, а й кожній людині. Це пов'язано з тим, що сучасна людина щодня бере участь у багатьох фінансових операціях: від покупок до отримання кредиту. Якщо знання прийняття економічних рішень можна почерпнути зі спеціальної літератури, то вміння грамотно економічно мислити досягається лише за вирішенні практичних завдань. У зв'язку з цим одним із найважливіших завдань сучасної школи є виховання дітей, як особистості з розвиненим економічним мисленням. Поняття фінансової грамотності населення – це достатній рівень знань та навичок, що дозволяє людям правильно оцінювати ситуацію на ринку фінансових послуг та вибрати найкращі з представлених альтернатив при управлінні особистими фінансами [6].

Отже, питання про грамотне розпорядження фінансами є одним із найважливіших питань у житті сучасної людини. Але здебільшого випускники стандартної загальноосвітньої школи не можуть розраховувати, оцінювати та прогнозувати різні ризики. Формування фінансової грамотності учнів має базуватися на уроках математики, економіки та також у курсі суспільствознавства середньої школи. Елементами фінансова грамотність може викладатися на основі

всього комплексу предметів, що вивчаються протягом усього періоду навчання у школі. Природно, що особлива роль економічній освіті школяра належить саме математики. Так саме вирішення практико-орієнтованих фінансових завдань дозволить адаптувати теоретичні засади шкільного курсу математики та позбавлені практичного сенсу завдання до життєвих ситуацій, з якими учням доведеться стикатися у майбутньому [8; 10; 12].

У зміст шкільних підручників включений ряд завдань із фінансовою спрямованістю, це означає, що при вивченні математики та економіки в школі все-таки відбувається формування знань у учнів у галузі фінансової грамотності. Але слід підкреслити, що наявних даних та завдань недостатньо, це призводить до того, що учні у завданнях, які мають економічні поняття, бачать лише математичне рішення (наприклад, обчислення простого чи складного відсотка) і не звертають увагу на їх економічний зміст. У зв'язку з цим шкільний курс математики потребує доповнення його практико-орієнтованими фінансовими завданнями [9; 10; 12], уроками з фінансової грамотності. У вересні 2016 року в багатьох російських школах було введено новий предмет розвитку фінансової грамотності серед школярів у рамках такого предмета, як суспільствознавство. Надалі планується впровадження частини курсу фінансової грамотності у такі предмети як математика, ОБЖ, географія та історія. Необхідність запровадження уроків фінансової грамотності у школах обумовлена тим, що сучасні діти дуже активно та самостійно купують товари, знають як використовувати пластикові картки та активно користуються ними. Тобто, діти з раннього віку оперують грошима та є активними учасниками торговельно-фінансових взаємин, що вимагає від них певного рівня фінансової грамотності [11, с. 50].

Методологія формування фінансової грамотності заснована на низці підходів. Основними підходами є: компетентнісні, особистісно-діяльнісні, контекстні, практико-орієнтовані, інтегративні, суб'єктні. Розглянемо докладніше кожен з них.

1. Компетентнісний підхід [15].

Даний підхід є основою для визначення сутності фінансової грамотності, її структури та змісту, що акцентує увагу на результаті навчання. Також він займає особливе місце у системі формування компетенцій випускника загальноосвітньої школи.

2. Особистісно-діяльнісний підхід.

Тут особистість учня сприймається як суб'єкт діяльності. Учень сам, формує себе у діяльності, у спілкуванні з іншими людьми, самостійно визначає характер цієї діяльності та спілкування.

Підхід до формування фінансової грамотності передбачає, що у центрі навчання перебуває безпосередньо який навчається. Головними виступають його мотиви, цілі, його психологія. Тобто учень, насамперед, сформована особистість. Навчальна мета заняття під час використання даного підходу визначається учителем виходячи з інтересів учня, рівня його знань та умінь.

3. Контекстний підхід.

При застосуванні цього підходу відбувається зближення навчального процесу із реальним життям. Відбувається конкретне орієнтування учня використання фінансового контексту як основи застосування знань, умінь, як і способів діяльності з інших предметних областей.

4. Практико-орієнтований підхід.

Суть практико-орієнтованого підходу у навчанні фінансової грамотності полягає у побудові навчального процесу на основі [11, с. 50]:

- об'єднання логічного та емоційно-образного компонента;
- набуття нових фінансових знань, формування практичного досвіду їх використання при вирішенні життєвих завдань та проблем, з якими учні стикатимуться у житті;
- пізнавального та емоційного насичення, творчого пошуку учнів.

Застосування практико-орієнтованого підходу засобами проектної діяльності дозволяє розкривати зв'язки між фінансовими знаннями і повсякденним життям [29].

5. Інтеграційний підхід.

Реалізація підходу передбачає взаємовідносини навчальних установ з бізнесом та фінансовими посередниками.

6. Суб'єктивний підхід.

Даний підхід передбачає, що у ході формування грамотності учнів у сфері фінансів створюватимуться умови їхнього особистісного розвитку. Це виявляється в успішній адаптації до постійно освітньої, соціально-культурної ситуації, що змінюється. Головний акцент робиться на потреби учнів у прояві своєї активності та самостійності, у усвідомленні ними відповідальності за свій розвиток. Суб'єктність в основному пов'язана зі здатністю перетворювати власну життєдіяльність та свою освіту на предмет практичного перетворення та вдосконалення [11, с. 50].

Здійснення оцінки фінансової грамотності протягом навчання та за його підсумками можна проводити за допомогою застосування різноманітних ігор, вирішення завдань, проведення тестувань.

Для учнів молодших класів знайомство та оцінка надалі фінансової грамотності може проводитися ділова гра «Ярмарок». Вона дозволить познайомити дітей з такими поняттями як «опт і «роздріб», учні навчаться розрізняти оптову та роздрібну торгівлю, закріплять навички рахунку, порівняння чисел у межах 20. Ділова гра дозволить їм відчувати особливу відповідальність за прийняті рішення та азарт від можливості керувати фінансами [5; 47].

Для учнів середніх класів продовження навчання фінансової грамотності може проводитись у доповненні курсу економіки, математики, суспільствознавства різними завданнями, тестами, тобто вивчення фінансової грамотності проводилося більш поглиблено. Також можлива розробка окремого спецкурсу для учнів

середніх класів із взаємодією з працівниками сфери фінансів, страхової та банківської справи, в процесі якої будуть проводитись різні ділові ігри, розроблятися фінансові проекти із захистом з використанням презентацій [57].

Для учнів 10-11-х класів можливе проведення семінарів, тренінгів із фінансової грамотності. Необхідно розширити навчальну програму та запровадити фінансову грамотність як окремий предмет чи курс на основі викладання економіки. Включення у курс алгебри з елементами вищої математики більшої кількості завдань, пов'язаних із розрахунками відсотків, ризиків та інших фінансових обчислень. За підсумками навчання з метою оцінки рівня знань проводити тестування як і електронної, і у письмовій формах [20; 53; 67; 83].

Головною метою введення уроків з фінансової грамотності є прагнення зупинити розвиток безвідповідального ставлення до грошових операцій в цілому. Адже більшість дорослого населення Росії, досі фінансово безграмотна. Громадяни нічим не захищені у разі непередбачених обставин чи втрати роботи. У багатьох сім'ях не ведуться обліку витрати та доходу. І це серйозно позначається на розвитку економіки у сфері споживання. У процесі впровадження уроків фінансової грамотності у школах було вирішено два основні питання [11, с. 50-51]:

1. Надання необхідної інформації у повному обсязі (розробка підручників, посібників, статей з урахуванням вікових категорій учнів). У створенні та наданні повної інформаційної бази брали участь різні фахівці. До процесу варто підключити працівників таких категорій як: банківські працівники, викладачі, фінансисти, співробітники кафедр менеджменту та економіки та інші.

2. Підготовка викладачів на навчання школярів нової дисципліни. Це питання потребувало значно більших зусиль, оскільки необхідна організація підготовки викладацьких кадрів. Вчителям довелося пройти навчання на спецкурсах, де вони познайомилися із основами фінансово-економічних відносин [13; 73].

Для отримання повного спектру результатів від програми має пройти ще не один рік, але вже зараз зрозуміло, що домогтися ліквідації фінансової

безграмотності серед населення можна лише у випадку, якщо разом зі школярами курс фінансової грамотності проходитимуть і батьки. Це важливо тому, що деякі теми у підручниках не знайомі навіть дорослим. Так, вивчення навіть шкільної програми фінансової грамотності дозволить батькам заповнити прогалини у своїх знаннях. Крім того, спільна освіта вчителів, школярів та батьків допоможе суттєво зменшити напругу у споживчій сфері.

3.2. Шляхи підняття фінансової освіченості школярів у нашій державі

Фінансова грамотність та проблеми її підвищення серед населення України, у тому числі учнівської молоді, у сучасних складних економічних умовах є надзвичайно важливими напрямками дослідження, і на те є низка причин [68]:

- низька поінформованість громадян України про основи функціонування фінансової системи країни.
- підвищення зацікавленості українців щодо отримання доходу на фінансових ринках.
- дедалі більше українських громадян потрапляють на хитрощі фінансових шахраїв.

Кожній людині необхідно знати, як управляти грошима коштами, які зароблені, як не надати можливість комусь обманути, обікрасти себе, як мудро та потрохи витрачувати гроші, як ефективно скласти сімейний бюджет. Як зробити так, щоби грошові кошти розпочали на тебе працювати [49, с. 1-2].

Зарубіжна практика підкріплює, що тільки регулювання державою процесу скорочення фінансово неграмотних громадян може виявитись ефективним [49, с.3].

В Україні фінансовій грамотності населення приділяється багато уваги. Питання підвищення фінансової грамотності населення включені до ряду програм, пов'язаних з розвитком банківського сектора, ринку цінних паперів, платіжної системи та ін. [68].

У нашій державі також є організатори аналогічних програм і проектів, які скеровані на зниження фінансово неосвічених громадян. Зокрема, 19.12.2007 року розпочався проєкт «Конгрес Незалежних Фінансових Радників України», котрі підготували приватну «Програма збільшення фінансової грамотності населення України на 2008-2015 рр.». Ціллю Програми є ознайомити кожне домогосподарство нашої держави щодо головних правила фінансового прогнозування, започаткувавши, подібним чином, засаду з метою подолати фінансову безвідповідальність поміж широких верств громадян до 2015 року [49, с. 3].

Вирішення питання адекватності якісної загальної середньої освіти вимогам ринку праці й окремих індивідів в частині розуміння чинних законів у сфері фінансів і фінансових інститутів, особливостей їхньої природи і діяльності, направленості руху грошових коштів, варіантів заробляння грошей і принципів їх витрачання зараз отримало нагальної потреби в науковій методологічній та у прикладній площині. Розвиток фінансової грамотності учнівської молоді безсумнівно якісно вплине на економічне становище суспільства, стійкість економіки, достаток і емоціональне становище окремої людини держави [49, с. 3-4].

Бути фінансово грамотною людиною значить уміти розпоряджатися власними грошовими коштами так, щоби гарантувати собі та власній сім'ї фінансову самостійність за рахунок тих фінансових важелів, котрі наявні на фінансовому ринку, і за рахунок тих навиків управління грошовими коштами, котрі сприяють берегти, заробляти і нарощувати ті грошові кошти, які має особа. Це значить бути розкутою особою, котра не чекає на дату на одержання наступної зарплати, а котра в себе та власні шанси вірить. Особою, котру не залякують слова «інститут спільного інвестування» чи «індивідуальний накопичувальний пенсійний фонд», та котра вільно використовує власні грошові кошти, зазвичай, не позичаючи гроші у банківських установ, а заробляючи на фінансових, банківських та інших продуктах, послугах і технологіях [49, с. 5].

Загалом аналіз виявляє головні цільові аудиторії програм розвитку фінансової грамотності населення відповідно до зниження зменшенням вагомості [37]:

- учнівська молодь і студентство;
- діти, здобувачі освіти загальноосвітніх закладів;
- педагогічні працівники, винятково курсів «економіка», «фінансова грамотність», «гроші» та ін.;
- повнолітні особи;
- батьки дітей дошкільного і шкільного віку, студентів, держслужбовці, безробітні, співробітники соціальної сфери, прошарки громадян, які малозабезпечені, сім'ї в тяжких фінансово-матеріальних станах, сільські жителі;
- особи пенсійного віку, жінки, інвестори, мігранти, профспілкові представники та ін.

До передбачуваних перемін, які розкривають додатну динаміку ступеня грамотності громадян у сфері фінансів, відносяться [68]:

- розвиток у громадян навичок фінансового планування та формування резервів на випадок непередбачених обставин;
- формування у громадян нового типу мислення, що містить установки на активну економічну поведінку, що відповідає їх фінансовим можливостям; стереотипу поведінки (скорочення завищених очікувань державної фінансової підтримки);
- підвищення довіри споживачів фінансових продуктів та послуг до фінансового сектору;
- підвищення загальної економічної активності населення, підтримка підприємництва, створення власного бізнесу.

Таким чином, доводиться констатувати той факт, що, крім необхідності подальшого розвитку та реалізації комплексу заходів щодо підвищення фінансової грамотності серед українців на державному рівні, слід вивчити можливість проведення додаткових заходів з урахуванням світового досвіду [68].

Беручи до уваги той факт, що сьогоднішні діти – це майбутні учасники фінансового ринку, платники податків, вкладники та позичальники, навчання фінансової грамотності доцільно розпочинати у ранньому віці на початкових щаблях освітньої системи. Причому вивчення основ фінансової грамотності можливе як самостійної навчальної дисципліни, так і в рамках дисциплін, що вже викладаються [68].

Успішним прикладом інтеграції знань у сфері особистих фінансів у курс математики може бути досвід Франції, наведений у табл. 3.1.

Важливим аспектом викладання основ фінансової письменності є вибір педагога. Фінансову освіту населення слід довірити досвідченим, незалежним викладачам-експертам, які мають необхідний фінансовий досвід, володіють педагогічними навичками та розуміють суть проблеми та ті труднощі, які можуть виникнути при реалізації програм підвищення рівня фінансової грамотності у різних соціальних груп мешканців України. При цьому необхідно розуміти, що фінансова грамотність має цілком певні межі, за якими знаходиться область професійних знань, і переходити їх не слід [68].

Ще одним напрямком має стати активніша робота засобів масової інформації (ЗМІ) у сфері підвищення фінансової грамотності населення.

Задачі ЗМІ – рекламування проблеми у народні маси. В кожного засобу масової інформації є власна цільова аудиторія, отже задача редакції засобу масової інформації – відшукати фахівців, зокрема журналістів, представників банківських установ і фінансових інститутів та ін. професіоналів з метою розвитку фінансової грамотності аудиторії у межах належних розділів. Безсумнівно, ваговитим етапом розвитку фінансової грамотності громадян є розвиток фінансової грамотності працівників ЗМІ. Подібну діяльність теж можуть виконувати самостійні фінансові консультанти, зокрема у формі семінару, майстер-класу та ін. виду заходу [49, с. 8-9].

Таблиця 3.1

Інтеграція знань у галузі особистих фінансів у курс математики у Франції [36; 68]

3 клас	4-5 класи	6 клас
<p>Поняття доходу (заробітна плата, премії, доходи працівників невиробничої сфери, допомоги). Практичні навички – розрахунок податків із заробітної плати</p>	<p>Поняття покупок (ціни та його види, витрати виробництва, попит і пропозицію, оптові та роздрібні покупки, що вигідніше – купити чи орендувати, покупка у кредит). Практичні навички – розрахунок економії з покупок</p>	<p>Поняття користі торгівлі, роліденг, доходів і кишенькових грошей, складання бюджету. Практичні навички – розрахунок економії на покупках</p>
<p>Поняття покупок (ціни та їх види), послуг та цінна них. Практичні навички – розрахунок знижки з ціни</p>	<p>Поняття кредитної картки. Практичні навички - користування банкоматом</p>	<p>Поняття банкнот, монет, чеків, кредитних карт, заощаджень. Практичні навички – розуміння різниці між поточним рахунком та ощадною книжкою</p>
<p>Поняття валюти (долар, євро та ін.). Практичні навички – розрахунок обмінного курсу валют</p>		
<p>Поняття кредиту, позик, відсотка (відмінності між кредитом і позиками, прості та складні відсотки). Практичні навички – розрахунок відсотка</p>		

Зважаючи на пріоритетність проблематика питання, окремі фахові суб'єкти ринку фінансової освіти можуть випускати власні засоби масової інформації.

Потрібним є організація загальної державної навчальної програми з засад фінансової грамотності. Програма має містити велику кількість аспектів, розпочинаючи від включення потрібних курсів у загальноосвітні заклади,

завершуючи соціальною рекламою і відеороликами на телебаченні. Вельми ваговитим інструментом може стати організація офіційного веб-сайту програми, який яскравий і доступний, зрозумілий кожній особі [49, с. 9].

Ефективним методом стане опрацювання освітніх програм для учнівської молоді, можливо, навіть у формі ігри для учнів початкових класів, де школярі будуть мати можливість збагнути, що грошові кошти необхідно заробляти – чи в роботі найманим робітником, чи в особистому підприємстві. Для випускників загальноосвітніх закладів, для котрих навчальною передбачена фахова орієнтація працівниками фахових училищ, коледжів, технікумів та ін., потрібно передбачити орієнтацію на перспективу незалежного підприємництва, свого бізнесу. Без даної інформації обрання майбутнього такою учнівською молоддю може бути неправильним. Для здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти варто ввести загальні предмети щодо грошового ринку, включаючи для неекономічних професій – для великого кругозору особи, для її розуміння фінансових інструментів та перспектив заробляти і зберігати, акумулювання подібним чином грошових коштів, самостійно від майбутнього фаху даного здобувача вищої освіти. Учнівська молодь має зрозуміти, що обрання напряму витратити зароблені гроші – чи напрям до постійної залежності від виявлення волі стйекхолдера, чи напрям до фінансової самостійності. Додатковим інструментом знайомства учнівської молоді з грошовим ринком і його перспективами може бути видання фінансового словника, у котрому можна буде віднайти відповіді на безліч проблем зі сфери фінансового життя суспільства. У подібному випадку держава одержить більш свідому, розумову учнівську молодь, котра не лише зможе тратити гроші, але і розуміє, яким чином заробити гроші і де їх збільшити.

Варто організувати захід «Рік фінансової грамотності населення» відповідно як і «Рік Родини» або «Рік Спорту». Важливим піар-ходом, ваговитим інструментом вирішення проблеми розвитку фінансової обізнаності громадян може бути організація такого спеціалізованого заходу «Рік фінансової грамотності

населення» у межах країни. В подібний спосіб можна підвищити дієвість від останніх, які запропоновані, можливих напрямів опрацювання і реалізації належної програми держави [49, с. 9].

Як лідер реформування фінансової системи НБУ опрацював і презентував влітку 2019 р. Проект Стратегії з фінансової грамотності, яка направлена стандартизувати, узгодити і з'єднати намагання органів державної влади, підприємництва і громадянського суспільства, цілеспрямовані на розвиток фінансової грамотності на державному рівні [35].

За базу Проекту Стратегії з фінансової грамотності взято напрацювання декількох стратегічних сесій з залученням широкого кола стейкхолдерів, вдалий досвід держав, які є лідерами з фінансової грамотності, аналіз ступеня фінансової грамотності у нашій державі і головні міжнародної методології ОЕСР. Згідно з Проектом Стратегії, головні п'ять пріоритетів-рішень [35]:

- 1) перемінити фінансову культуру;
- 2) сформувані в нашого співвітчизника фінансово освіченого;
- 3) зосередження на учнівську молодь;
- 4) опрацювані загальну платформу комунікації;
- 5) відкрити навчально-інформаційний центр.

Вагома практика підвищення фінансової грамотності у світі в організації Visa Inc, котра поставила ціллю допомогти набути навиків фінансової грамотності у великій кількості населення. З даною метою компанія Visa Inc організувала спеціальний веб-сайт з фінансової грамотності, який містить навчальну інформацію щодо заощаджування, бюджетування, продуктів і послуг банківських установ, застосування платіжних карток, розпорядження заборгованістю, захист при застосуванні банківських карток та ін. На веб-сайті представлені також різні фінансові ігри. Аналіз заходів, які передбачені програмами фінансової грамотності компанії Visa Inc у деяких державах, узагальнено в додатку А [48, с. 11].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

На основі проведеного дослідження методів оцінки та зарубіжного досвіду в підвищенні фінансової грамотності учнівської молоді в Україні можна зробити такі висновки.

1. Просвітництво населення України у сфері фінансів має дуже важливе значення. Саме фінансова грамотність один із важливих чинників підвищення матеріального добробуту громадян, зниження різних економічних ризиків, що зрештою позитивно позначиться на якості життя українців та у цілому економіці країни.

2. Міжнародна практика виконання програм фінансової грамотності громадян підкріплює той факт, що відповідний ступінь фінансової грамотності громадян буде допомагати не лише розвитку життя населення, але і буде позитивно діяти на стан фінансового ринку та буде допомагати активізації процесів інвестування у вітчизняній економіці. Встановлення пріоритетних шляхів, інструментів і належне інформаційне забезпечення прикладного виконання заходів відносно розвитку фінансової грамотності на базі вдалої іноземної практики надасть перспективу країнам, закладам вищої освіти і наукових організацій найбільш швидко почати вирішувати питання невисокої фінансової грамотності учнівської молоді і звичайних громадян України.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення важливого наукового завдання щодо фінансової грамотності як складової фінансової культури учнівської молоді. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку висновків та узагальнень.

1. Під фінансовою грамотністю розуміється здатність людини досягати фінансового добробуту та брати участь у економічному житті, заснована на наявності одного або кількох (у різних поєднаннях) елементів: фінансових знань, фінансових навичок, фінансових установок.

2. Визнання важливості фінансової грамотності як життєво важливої навички 21 століття створило передумови для розвитку ініціатив у сфері фінансової освіти, як на національному, так і міжнародному рівнях. Необхідність підвищення фінансової грамотності обумовлюється сформованими глобальними тенденціями: старіння населення і збільшення фінансового тягаря для молодших поколінь, ускладнення фінансових інструментів, негативні зміни у сфері зайнятості та пенсійного забезпечення, зростаюче залучення населення до складних фінансових операцій і відповідно необхідність посиленого захисту споживача фінансових послуг.

3. Ініціативи, що реалізуються в Україні, свідчать про певний прогрес України у сфері підвищення фінансової грамотності. Але зазначений прогрес, насамперед, стосується навчання дітей основам фінансових знань (впроваджуються спеціалізовані предмети у шкільну програму, розроблені навчальні матеріали та посібники).

4. У ході дослідження знайшла своє підтвердження висунута гіпотеза: якщо в процесі навчання основам фінансової грамотності використовувати комбінації різних форм та методів організації навчальної діяльності, застосовувати широкий перелік наочних матеріалів, наголошувати на стимулюванні творчих здібностей та

ініціативності учнів, то це дозволить підвищити ефективність навчального процесу формування у школярів відповідних знань і умінь.

5. Наявне у нашій державі питання невисокого ступеня фінансової грамотності громадян, зм'якшується належним ступенем розуміння громадянами даного питання, а саме в навчанні учнівської молоді. Умовою цього є невисокий ступінь достатку громадян нашої держави. Однак велике значення у навчанні учнів молодших класів приділяється ігровим формам навчання в парі батьки – дитина на рівні розв'язання побутових проблем. Виняткове педагогічне значення у фінансовому навчанні учнівської молоді відіграє навчання, яке пов'язане зі сприйманням навчальних аудіо-матеріалів і відеоматеріалів, а саме показ мультфільмів за участі улюблених героїв. Для школярів старшої школи дієвими є програми «Афлатун» і «Чесна грошова скринька» та ін., у нашій державі – предмет «Фінансова грамотність» [75].

6. Поміж новітніх інтерактивних методів часткову нішу має діджиталізоване навчання учнівської молоді фінансовій грамотності, яка здійснюється у межах державних й індивідуальних програм соціальної відповідальності організацій, котрі пропонують банківські продукти і послуги. На українському ринку ці програми здійснюють АТ КБ «Приватбанк» і НБУ.

7. В системі інтерактивних методів підвищення фінансової грамотності учнівської молоді виняткове місце займає світовий навчальний проект – Global Money Week, який реалізується в більш як сто п'ятдесяти державах світу, у тому числі і у нашій державі.

8. Відсутність у більшості громадян елементарних знань про фінансові поняття вказує на необхідність розробки спеціалізованого документа.

9. Головні основи політики відносно підняття ступеня фінансової грамотності громадян нашої держави варто узагальнити у належному стратегічному документі, котрий би характеризував стратегічне бачення відносно шляхів її підняття і заходів, які повинні бути виконані у рамках кожного зі шляхів. Це надасть можливість, з

одної сторони, забезпечити розробку і виконання належної політики на системній базі, а з іншої сторони, ухилитись від повторювання заходів та підійняти дієвість застосування джерел з метою їхнього виконання.

10. Найбільш важливими заходами, котрі мають бути запроваджені у межах кожного зі шляхів, є, зокрема: гарантування системи підготовки педагогів і виконання загальної інформаційної політики. Забезпечення системи підготовки вчителів передбачає підготовку професіоналів високої кваліфікації, які спроможні раціонально передавати власні знання з фінансових термінів учнівські молоді і показати конкретні навички врівноваженого, виваженого використання фінансових продуктів. Проведення єдиної інформаційної політики передбачає загальний підхід в організації просвітницької роз'яснювальної діяльності, а саме ЗМІ, відносно фінансових продуктів і послуг.

121 Взагалі відповідний ступінь фінансової грамотності та ефективна система захисту прав користувачів фінансових продуктів хоч і не можуть незалежно запобігти імовірним питанням в наступному, однак вони допомагатимуть зниженню ризиків, котрі виявляються, зокрема, у кризові періоди.

12. Активніше використовувати в освітній роботі ЗМІ, Інтернет, можливості дистанційного навчання. З цією метою необхідно створити державний освітній канал, якість трансльованих програм якого має бути забезпечено професіоналами.

13. Відкриття «гарячої лінії» для консультування з питань продовженої освіти, актуальних питань законодавства в галузі фінансів, можливе створення такої рубрики на освітньому каналі.

14. Слід активніше використовувати потенціал бібліотек, для чого забезпечити їх сучасною комп'ютерною технікою, створити спеціальні освітні сайти, можливість доступу до фондів вузів та інших закладів освіти. При відповідній підготовці працівників бібліотек і з урахуванням тієї великої ролі, яку традиційно виконували бібліотеки в житті населення та у підвищенні грамотності в нашій

країні, завдання формування фінансової грамотності могло б бути вирішено у більш короткі терміни та з найменшими витратами.

15. Необхідно забезпечити постійну громадську та державну увагу до цієї проблеми.

16. Задача підняття ступеня фінансової грамотності у нашій державі – це сфера відповідальності сім'ї, підприємництва та держави. З метою досягнути відповідного ступеня фінансової грамотності, громадяни повинні, насамперед, перебороти неактивне ставлення до формування особистого достатку. Окрім цього, потрібно активізувати виконання заходів відносно підняття ступеня фінансової грамотності на загальному державному рівні. Позаяк у нашій державі подібні заходи тільки задекларовані в Стратегії політики держави в галузі реформи системи захисту прав користувачів послуг на фінансових ринках і допомога підняттю ступеня фінансової грамотності громадян нашої держави, котра уже кілька років є на етапі проєкту.

17. Для виявлення рівня фінансово-економічної грамотності школярів найбільш раціональною є стратегія вимірювання, заснована на розробці комплексу індикаторів фінансової грамотності, оскільки вона має більшу аналітичну цінність у порівнянні з альтернативною стратегією завдяки комплексній оцінці окремих компонентів фінансової грамотності.

18. Для виявлення рівня фінансово-економічної письменності школярів необхідно визначити систему критеріїв, що враховують їх вікові особливості.

29. З погляду організаційних моментів та використання різних методик, освітніх ресурсів досвід розвинених країн (наприклад, США), може бути дуже корисним для України, яка звернулася до стратегії підвищення фінансової грамотності населення. Водночас у реалізації вітчизняних програм та проєктів слід враховувати національний менталітет, національне законодавство, особливості соціальних установок щодо фінансової поведінки та рівень розвитку фінансового ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абышева А. В., Корчемкина Е. С. Актуальные вопросы повышения финансовой грамотности населения: отечественный и зарубежный опыт. *Вестник Евразийской науки*. 2018. №2, Том 10. С. 1-9. URL: <https://esj.today/PDF/16ECVN218.pdf>.
2. Андрійчук В. Навчання фінансової грамотності учнів початкової школи: міжнародний досвід. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Серія: педагогічні науки. 2021. Випуск № 1 (66). С. 81-87. URL: https://www.researchgate.net/publication/350727019_NAVCANNA_FINANSOVOI_GRAMOTNOSTI_UCNIV_POCHATKOVOI_SKOLI_MIZNARODNIJ_DOSVID.
3. Барадія Н., Покась Л. Формування фінансової грамотності через впровадження педагогічних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип. 23. Том 1. С. 89–94.
4. Блискавка О., Зеленцова А. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. URL: <http://ua.for-ua.com/economics/.../131317.html>.
5. Богданова Е. В., Гусева Т. В. Эвристический подход к обучению финансовой грамотности младших школьников. *Новый университет*. 2014. № 7-8(41-42). С.19.
6. Богомолова О. В., Мамедова Р. И., Скотников А. Э., Часовников С. Н. Финансовая грамотность как фактор повышения благосостояния населения. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 1-3. С. 380-383.
7. Бонд Р., Куценко О., Лозицька Н. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки. Київ. 2010. 42 с. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf.

8. Булавенко С. Д., Шпак О. Т., Бабяк М. М., Терес В. І. Формування фінансової грамотності учнів : навч.-метод. посіб. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 478 с.

9. Буланов Ю. Н., Часовников С. Н., Старченко Е. Н. Финансовая грамотность: системное содержание и практические аспекты применения в деятельности регионального банка. *Финансовая аналитика: проблемы и решения*. 2016. № 20 (302). С. 33-45.

10. Вендина А. А., Чечулина М. А. Практико-ориентированный подход в обучении решению финансовых задач. *European Research*. 2016. № 2 (13). С. 88–91.

11. Винникова И. С., Кузнецова Е. А., Потапова А. Д. Методы оценки уровня финансовой грамотности в школе. *Карельский научный журнал*. 2017. Т. 6. № 4(21). С. 49-51.

12. Винникова И. С., Кузнецова Е. А., Шутова Ю. Г., Стародубова Д. С. Педагогические особенности формирования финансовой грамотности у студентов экономических направлений подготовки. *Интернет-журнал «Мир науки»*. 2016. Том 4. № 6. URL: <http://mir-nauki.com/PDF/39PDMN616.pdf>.

13. Власенко С. В., Чемоданова Г. И. Использование инновационных форм организации обучения в современном процессе системы повышения квалификации педагогов. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2015. № 2 (11). С. 37-41.

14. Всесвітній тиждень грошей – 2020. URL: http://osnova.com.ua/news/1776-Vsesvitnij_tizhden_groшей_—_2020.

15. Гаврилова М. И., Одарич И. Н. Компетентностный подход в профессиональном образовании. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2014. № 3. С. 19-21.

16. Городецкая Н. И. Формирование финансовой грамотности школьников - императив времени. Актуальные вопросы гуманитарных наук: теория, методика,

практика : Сборник научных статей. Выпуск IV/Под ред. А. А. Сорокина. М. : Книгодел, 2017. С. 34-42.

17. Гуляева Л., Жук Л. Повышение финансовой грамотности как один из приоритетов устойчивого развития общества в условиях глобальных трансформаций. Устойчивое развитие. Международный журнал. Международная ассоциация устойчивого развития. Болгария. 2015. №.6. С.26-32. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Hulyaeva_2015_1.pdf.

18. Дмитриева О. Ю., Крылов В. В., Дмитриев Ю. П. Участие студентов вузов в финансовом просвещении населения региона. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/uchastie-studentov-vuzov-v-finansovom-prosveschenii-naseleniya-regiona> Финансы и кредит. 2018. Т. 24, № 12. С. 2805-2818.

19. Доверие и недоверие в условиях развития гражданского общества / отв. ред. А. Б. Купрейченко, И. В. Мерсияновой. М. : Издательский дом НИУ ВШЭ, 2013. 564 с.

20. Ерёмина Т. Ю. Информационные и учебно-методические ресурсы по курсу «Основы финансовой грамотности» в основной школе. *Преподавание истории и обществознания в школе*. 2017. № 1. С. 40- 47.

21. За останні три роки рівень фінансової грамотності українців поліпшився – результати дослідження. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/za-ostanni-tri-roki-riven-finansovoyi-gramotnist-ukrayintsiv--polipshivsya--rezultati-doslidjennya>.

22. Зеленцова А. В. Повышение финансовой грамотности населения: международный опыт и российская практика / Е. А. Блискавка, Д. Н. Демидов; А. В. Зеленцова Москва : КНОРУС : ЦИПСиР, 2012. 112 с. URL: <https://rucont.ru/efd/364248>.

23. Кирилюк С., Бендеречь Н., Примаченко Н. Значення позакласної роботи з фінансової грамотності для формування соціальної активності учнів. *Молодь і ринок*. 2021. № 2 (188), С. 60-64. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/230490/229463>.

24. Кізіма Т. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2012. № 2. С. 64–71.

25. Кізіма Т., Круп'як І., Коломийчук Н. Методика викладання фінансової грамотності у вищій школі: досвід та перспективи. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 3. С. 8-18. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40886/1/%d0%9a%d0%86%d0%97%d0%98%d0%9c%d0%90.pdf>. (дата звернення: 18.11.2021).

26. Климчук А. Фінансова грамотність населення України залишає бажати кращого. 2009. URL: <http://www.business-territory.com/.../finansova-group>.

27. Кузина О. Финансовая грамотность и финансовая компетентность: определение, методики измерения и результаты анализа в России. *Вопросы экономики*. 2015. № 8. С. 129–148.

28. Курик М. Формування пізнавальної активності школярів через сюжетно-рольові та дидактичні ігри. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 14. С. 240-242. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/144595.pdf>.

29. Курылёва О. И., Курылев А. И., Огородова М. В., Парадеева И. Н. О разработке концептуальной модели формирования финансовой грамотности у обучающихся-ся средствами организации проектной деятельности в системе общего и дополнительного образования. *Интернет-журнал «Мир науки»*. 2016. Том 4. № 5. URL: <http://mir-nauki.com/PDF/03PDMN516.pdf>.

30. Мелих О. Ю. Заощадження домогосподарств: соціально-економічна роль та тенденції формування в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8343>.

31. Мельничук І. М., Ребуха, Л. З., Мельничук С. Ю. Формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах інтерактивної взаємодії. *Мандрівець*. 2008. № 4(75). С. 55-59.

32. Методика викладання фінансової грамотності : навчальний посібник / Кізима Т. О., Ребуха Л. З., Письменний В. В., Коваль С. Л. та ін. ; за ред. д.е.н., професора Т.О. Кізими, д.пед.н., доцента Л. З. Ребухи : 2 вид., перероб. і доп. Тернопіль : Економічна думка, 2020. 220 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29196/1/%d0%9c%d0%92%d0%a4%d0%932017.pdf>.

33. Мірошнікова А. Фінансова грамотність: 5 ігор для початкової школи. URL: <https://osvitoria.media/experience/finansova-gramotnist-5-igor-dlya-pochatkovoyi-shkol-y/>.

34. МОН пропонує для громадського обговорення проєкт державного стандарту базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti/>

35. Національний банк отримав мандат на підвищення фінансової грамотності українців. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-otrimav-mandat-na-pidvischennya-finansovoyi-gramotnosti-ukrayintsiv>.

36. Необходимость повышения финансовой грамотности молодежи как важнейший приоритет государственной политики. Экономика. Социология. Менеджмент. URL: <http://ecsocman.hse.-ru/text/33372918/>.

37. Общие положения об Экспертной группе по финансовому просвещению при Федеральной службе по финансовому рынку России. – Режим доступа : <http://www.fingramota.org/about/>.

38. Пальчук О. І. Розвиток людських ресурсів – найважливіший фактор економічного зростання. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/4_2017_ukr/5.pdf.

39. Письменний В., Коженівський С. Енциклопедія для фінансово грамотних школярів. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В. 2020. 136 с.

40. Покась Л. Групова діяльність на нестандартних уроках з фізичної географії. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8360>.

41. Покась Л. Шляхи формування компетенцій у старшокласників на уроках географії. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8265>.

42. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України. *Вісник Національного банку України*. 2014. №2(216). С. 11-16.

43. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. Дата оновлення 24.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

44. Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітніх навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації України на 2012-2019 роки : Наказ Міністерств освіти і науки, молоді та спорту України від 19.07.2012 р. № 828. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0828736-12#Text>.

45. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934>.

46. Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012-2017 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р., № 867-р. Втрата чинності 23.11.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80#Text>.

47. Пронина Л. А. Открытое информационно-образовательное пространство как компонент современного образования. *Гаудеамус*. 2012. Выпуск № 20. Том 2. С. 28-30. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/otkrytoe-informatsionno-obrazovatelnoe-prostranstvo-kakkomponentsovremennogo-obrazovaniya>.

48. Птащенко Л. О., Шабардіна А. М. Підвищення рівня фінансової грамотності населення: міжнародний досвід. *Економіка і регіон*. 2014. № 1. С. 8-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_1_4.

49. Радзішевська Д. В. Підвищення фінансової грамотності населення України як один із пріоритетів державної політики на сучасному етапі. С. 1-10. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Radzishevaska.pdf>.

50. Ребуха Л. З. Инновационные технологии в профессиональной подготовке будущих социальных работников. Теория и методика профессионального образования. Минск : РИПО. 2017. Выпуск. 4. Ч. 1. С. 112-117.

51. Ребуха Л. З., Кізима Т. О., Письменний В. В. Значимість інтерактивних та практико-зорієнтованих ігор у процесі викладання фінансової грамотності в закладах освіти. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. Vol. 8, Issue 4, 2020. P. 38-51. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1294871.pdf>.

52. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf.

53. Рутковская Е. Л. Формирование финансовой грамотности учащихся основной школы. Актуальные вопросы гуманитарных наук: теория, методика, практика : Сборник научных статей. Выпуск IV / Под ред. А. А. Сорокина. М. : Книгодел, 2017. С. 20-33.

54. Рыжановская Л. Ю. Финансовая грамотность как элемент человеческого капитала и фактор социально-экономического развития. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/finansovaya-gramotnost-kak-element-chelovecheskogo-kapitala-i-faktor-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya/viewer>.

55. Савченко П., Федорова М. Человеческая доминанта в современных условиях. *Экономист*. 2009. № 3 С. 81-86.

56. Сборник «Civil20 Working Groups' Recommendations to the G20». М., 2013. URL: http://www.c20turkey.org/uploads/C20_recommendations%20to%20G20_Russia_2013.pdf.

57. Сидакова Н. В. Презентация как одна из форм интерактивного обучения. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2015. № 1 (10). С. 143-145.

58. Смовженко Т. С., Кузнєцова А. Я. Впровадження фінансової грамотності в Україні: сучасний стан і перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 9. С. 8-16. URL: <https://journal.bank.gov.ua/archive/2013/9.pdf>.

59. Фадейкина Н. В., Ядыкина Е. Ю. О повышении финансовой грамотности населения регионов Сибири. Материалы Международной научно-практической конференции «Роль непрерывного профессионального образования в модернизации общественных и корпоративных финансов», Новосибирск, 2012. URL: <http://www.sibacc.ru/upload/iblock/f35/03.pdf>.

60. Финансовая грамотность и право. URL: <http://xn--80adm8a2b8c.xn--p1ai/govinfo/govinfoprosecutors/media/2020/4/7/finansovaya-gramotnost-i-pravo/>

61. Финансовая грамотность населения. URL: https://fik.isuct.ru/epubl/snt/sites/ru.epubl.snt/files/2017/03/snt_2017_n03-036.pdf.

62. Фінансова грамотність : підручник / авт. кол. за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. Київ : УБСНБУ, 2014. 316 с.

63. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження. Додатковий проект IP-FSS в Україні. Проект регіонального економічного розвитку. USAID. 2017. 69 с. URL <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332>.

64. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні: Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». К., 2019. 49 с. URL: http://www.fst-ua.info/wpcontent/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf.

65. Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як? : навчальний посібник / авт. кол. ; К., 2019. 272 с. http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/08/Financial_Literacy_Textbook_Aug2019.pdf.

66. Фінансове виховання дитини – чому це важливо та що потрібно знати батькам? URL: <https://www.projectkeshar.org.ua/news/finansove-vykhovannia-dytyny-chomu-tse-vazhlyvo-ta-shcho-treba-znaty-batkam/>.

67. Французова О. А. Финансовая грамотность школьников в условиях активно развивающейся информационной среды. Актуальные вопросы гуманитарных наук: теория, методика, практика : Сборник научных статей. Выпуск IV / Под ред. А. А. Сорокина. М. : Книгодел, 2017. С. 43-48.

68. Шабловская Т. В. Повышение финансовой грамотности населения: белорусская практика. Electronic library of Belarusian Trade and Economics University of Consumer Cooperatives / Электронная библиотека Белорусского торгово-экономического университета. URL: <https://core.ac.uk/reader/73979254>.

69. Шахназарян Г. Э. Финансовая грамотность населения в свете современных тенденций развития образования. *Финансы и кредит*. 2008. № 20 (308). С. 51–58. <https://cyberleninka.ru/article/n/finansovaya-gramotnost-naseleniya-v-svete-sovremennyh-tendentsiy-razvitiya-obrazovaniya>.

70. Шибяев С. Р., Шадрин Ю. А. Зарубежный опыт финансовой грамотности населения. *Финансы и кредит*. 2015. № 24. С. 27-30.

71. Що таке фінансова грамотність і навіщо вона потрібна? Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. URL: <https://www.fg.gov.ua/articles/48009-shcho-take-finansova-gramotnist-i-navishcho-vona-potribna.html>

72. ЮніорБанк. АТ КБ «ПриватБанк» : офіційний сайт. URL: <https://juniorbank.com.ua/>.

73. Юсупова Г. В. Структура и динамика ценностных ориентаций современного педагога. *Карельский научный журнал*. 2013. № 4. С. 124-126.

74. Які 8 компетентностей є ключовими з точки зору європейської комісії в галузі освіти? URL: http://inin.vntu.edu.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=58:23-05-17-news-key-competences&catid=37&itemid=857.

75. Ясинська Н. А., Соломятник Т. М., Бурда В. Є. Інтерактивні інструменти розвитку фінансової грамотності дитини. *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/6.pdf.

76. 10. John D. Saunders. 8 Simple Ways to Teach Your Children Financial Literacy EARLY. URL: <https://www.blackwallet.org/8-simple-ways-to-teach-your-children-financial-literacy-early/>.

77. Advancing National Strategies for Financial Education. A Joint Publication by Russia's G20 Presidency and the OECD. OECD, 2013. URL: http://www.oecd.org/finance/financialeducation/G20_OECD_NSFinancialEducation.pdf.

78. Aisa Amagir, Wim Groot, Henriëtte Maassen van den Brink, Arie Wilschut. A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education*. Vol. 17(1) 56–80. 2018. 25 p. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2047173417719555#>.

79. An Assessment of Americans' Financial Capability "National Financial Capability Study". FINRA Investor Education Foundation, 2012. URL: <http://www.usfinancialcapability.org/>.

80. Do 15-year-olds know how to manage money? PISA in Focus . OECD. 2014. 2014/07 (July). URL: [http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/pisainfocus/pisa-in-focus-n41-\(eng\)-final.pdf](http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/pisainfocus/pisa-in-focus-n41-(eng)-final.pdf).

81. Financial Literacy and Consumer Protection: Overlooked Aspects of the Crisis. OECD, June 2009. URL: <http://www.oecd.org/finance/financial-markets/43138294.pdf>.

82. Global Money Week Ukraine. 2019. URL: <https://globalmoneyweek.bank.gov.ua/>.

83. Kuryleva O. I., Vinnikova I. S., Gurtovaya N. S., Kuznetsova E. A., Ogorodova M. V., Lavrenteva L. V. The integration of financial and economic disciplines in the educational process of vocational education. *European Research Studies Journal*. 2015. T. 18. № 4. C. 219-222.

84. Lusardi A., O. S. Mitchell. The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence // *Journal of Economic Literature*. 2014. №52(1). P. 5-44.

85. OECD. Financial Literacy Skills for the 21st CENTURY. PISA 2012 Results: Students and Money (Vol. VI). OECD Publishing. 2014. 204 p. URL:

<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264208094-en.pdf?expires=1593172050&id=id&accname=guest&checksum=CCD0A4F737902B635C0DC1BA23CDA120>.

86. Orton L. Financial Literacy: Lessons from International Experience. CPRN Research Report September, Canadian Policy Research Networks. 2007. 63 p.

87. The Case for Financial Literacy in Developing Countries Promoting Access to Finance by Empowering Consumers. The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. 2009. 25 p.

88. The high-level principles on national strategies for financial education. OECD/INFE, 2012. URL: http://www.oecd.org/finance/financial-education/OECD_INFE_High_Level_Principles_National_Strategies_Financial_Education_APEC.pdf.

89. Transforming the Financial Lives of a Generation of Young Americans: Policy Recommendations for Advancing K-12 Financial Education. Consumer Financial Protection Bureau, April 2013. URL: http://files.consumerfinance.gov/f/201304_cfpb_OFE-Policy-White-Paper-Final.pdf

90. Way W. L. and K. Holden. Teachers' Background and Capacity to Teach Personal Finance: Results of a National Study. National Endowment for Financial Education, March 2009. URL: <http://www.nefe.org/what-we-provide/primary-research/grant-studies-teachers-preparedness-and-moneyman.aspx>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програми фінансової грамотності Visa в деяких державах [48, с. 12]

Програми	Інструментарій здійснення	Аудиторії, які залучені	Ціль
Програма підвищення фінансової грамотності населення в Африці в 2005–2012 рр.	Створення демонстраційних заходів, зокрема вистав й інтерактивних шоу, де аудиторія одержувала головні фінансові навички, зокрема прогнозування бюджету, економії, відкриття рахунку в банківській установі, використання банкоматів, а ще інформацію з проблем безпеки платіжних систем.	Школярі середніх шкіл, студенти коледжів, університетів, муніципалітети, місцеві компанії,	Зробити зрозумілим і доступним банківське обслуговування для жителів африканського регіону
Компанія Visa в університетах Кенії	Запровадження концепції фінансової грамотності населення за допомогою співпраці з освітніми закладами і включення проблем фінансової грамотності учнів і студентів до навчальних планів шкіл та коледжів.	Студенти та освітяни	Звернути увагу на питання невисокої фінансової грамотності поміж молоді; навчити розумінню різноманітних аспектів прогнозування бюджету, заощаджень і керування позиками

Продовження дод. А

<p>Національний ендаумент з метою фінансової освіти</p>	<p>Утворено Незалежний цільовий фонд і програми «Твої витрачання, твої заощадження, твоє майбутнє: навчальний посібник для початківців»; ресурси представляють велику колекцію освітніх матеріалів, котрі направлені на допомогу в організації і реалізації програми фінансової грамотності населення.</p>	<p>Різноманітні цільові групи</p>	<p>Сприяти формуванню позитивного ставлення і відповідальної та раціональної поведінки по відношенню до грошових коштів в юному віці</p>
<p>«Фінансова грамотність населення впродовж всього життя» Асоціації банківських установ Австралії</p>	<p>Програми, які об'єднані єдиним девізом: «Фінансова грамотність населення впродовж всього життя»: програма Student Banking, програма з метою навчання нових банківських технологій літніх громадян Австралії. За підтримки бізнес-структур сформовано велику кількість сайтів та порталів для молодих людей, які містять поради, вдалі історії у сфері керування власними фінансами, застосовують новітні онлайн технології.</p>	<p>Різноманітні прошарки суспільства Австралії</p>	<p>Зниження рівня фінансової безграмотності громадян Австралії</p>